ЯБЛУНЯ І ЗЕРНЯТКО

Якщо ти маєш бажання послухати якусь історію про театр, то я оповім тобі той випадок, що трапився під час вистави, коли показували "Весняні переверти" Тендрякова. Курницький вистрелив тоді з рогатки і влучив актрисі просто в обличчя — мало не в самісіньке око. Такою вигнутою, крихітною металевою дужкою. Ти, певно, знаєш, як вона виглядає, та дужка.

Чому ти смієшся? Це було зовсім не смішно.

Звичайно, кожен з нас жбурляв каштанами чи сніжками, щоб у когось поцілити, але ж у відповідь теж можна сподіватися удару. А от Курницькому заманулося стрельнути з рогатки в театрі, під час вистави.

Я дуже люблю "Весняні переверти", а найбільше Дюшку з Миньком і обох актрис, які грають цих хлопчиків у виставі. Текст знаю майже напам'ять і передчуваю кожен рух акторів, кожну мізансцену... Ти не знаєш, що таке мізансцена? А що таке кадр у кіно, знаєш? Ну, то в театрі мізансцена — щось на зразок кадра. Звели акторам якоїсь миті завмерти, мов у дитячій грі,— і матимеш занімілу мізансцену.

Курницький мені від самого початку заважав. Я його й не бачила, не запримітила, а от заважав. Актори ще чутливіше реагують на байдужість, що часом напливає на них із темного залу. їм тоді важко працювати. Мені ж було важко дивитися, хоча я й не відразу зрозуміла, в чому річ.

Врешті Курницький відверто виявив себе. Він намагався розсмішити публіку безглуздими репліками і незмірно тішився, що в залі давилися реготом якраз тоді, коли нічого комічного на сцені не відбувалося. Але йому й того було замало. Він прицілився з рогатки і влучив актрисі просто в обличчя. Тій самій, яка грає доброго, ласкавого й трохи

боязливого Минька. Актриса не мала права скрикнути від болю. їй не дозволено заплакати від образи, хоч на секунду перервати виставу й бодай півсловом обізватися до Кур-ницького. Вона хутенько, ледь помітним рухом, потерла долонею вражене місце, навіть не глянувши в зал, бо саме тієї миті їй належало говорити з Дюш-кою, а Дюшка мав бачити перед собою добрі очі свого приятеля Минька, щоб відповідати те, що треба, і так, як треба. Розумієш, актриса була зовсім безборонна перед безглуздою зухвалістю й злостивістю хлопця, і дивно мені, що ти посміхаєшся.

Чергова вивела Курницького із залу, хлопець опирався, мало не на повний голос обурювався: "Чого ви до мене причепилися, що я вам винен?" Але його таки вивели із залу. Я вийшла теж, і ось бешкетник сидить у моєму кабінеті, затиснувши між колінами долоні. На моєму столі лежить його рогатка. Він сидітиме, поки закінчиться вистава, тоді повинна зайти актриса, якій він вистрелив у обличчя. Нехай уже не мені, а їй пояснить, чому так зробив.

До кінця вистави залишаються лічені хвилини. За цей час я могла б чимало сказати Курницькому (правда, тоді я ще не знала його прізвища). Однак не дорікаю, не розпитую. Перекладаю папери, перегортаю якусь книжку, переставляю п'єси на полиці, розмовляю по телефону, даючи хлопцеві можливість подумати; навіть виходжу з кабінету, порадивши Курницькому:

— Сиди й думай. Маєш трохи часу, щоб хоч раз поміркувати про себе.

І ось вистава скінчилася. Актриса розгримувалась, прийшла до мого кабінету, стоїть і дивиться на Курницького. Зростом від нього не вища, худенька, коротко підстрижена. Руки в кишенях вузьких потертих джинсів, у сірому вовняному гольфі, гострі лікті понапинали вузькі рукава. Ранку на обличчі вона заклеїла пластирем, чупринка наїжачена, переступає з п'ят на носки, з носків на п'яти, і ніхто в світі не міг би зараз додуматись, що це не хлопчисько, а доросла жінка, в котрої син

старший од цього Курницького. Може, вона ще й досі почувала себе Миньком, якого грала на сцені, і тепер сприймала Курницького як суперника, з котрим можна голосно сперечатися або ж і помірятися силою.

— Давай знайомитися,— каже вона Курницькому і простягає вузьку долоню. Рух виходить зовсім хлоп'ячий, різкий. І я розумію, що Курницький страшенно знічений, бо коли для мене все плутається, то йому тим більше невтямки, хто перед ним — актриса чи його однолiток-шибеник.

— Як тебе звуть? — питає вона, та хлопець мовчить. Дивиться повз неї, наче помітив на стіні щось незвичайне і розглядає.

Звичайно, учителька мусила з'явитися. Обов'язково мусила. Вбігла притьмом — не зайшла — вбігла, молода, рум'яна, вродлива:

— Вибачте, що так трапилося, я не змогла бути лід час вистави з дітьми. Я мала інші справи...

Я слухала й думала: жаль, що вона не дивилася виставу, не відклала свої навіть найневідкладніші справи, щоб посидіти з Курницьким у театрі і подивитися виставу.

А учителька торкнула Курницького за плече тендітною рукою і гарним, глибоким голосом веде далі:

— Я вже все знаю. Мені діти у фойє розповіли. Ви не турбуйтеся, будь ласка. Ми цього так не залишимо. Це вже його останній вибрик. З мене досить жартів Курницького. І я вас прошу — не думайте, наче весь клас чи вся школа така. Не робіть поспішних висновків. І я б вас дуже просила, щоб не було зайвого розголосу: райвно чи редакція. Ми самі... Власне, разом з вами, без вищих інстанцій, хіба ж ні?

Вона звертається до мене, навіть не дивлячись на артистку. Учителька не бачила вистави й того, що вчинив її учень, то звідки їй знати, що вибачення треба просити в актриси, саме їй усе пояснювати насамперед і просити, щоб обійшлося без розголосу. Я розумію: випадок прикрий, навіть ганебний, але річ у тому,— знову запевняє учителька,— що цей нестерпний Курницький — єдиний такий на всю школу. "Пань-каються, либонь, з ним, делікатно поводяться, чи що, коли він справді тільки один такий,— думаю я,— невже вся школа не може дати собі ради з одним-єди-ним упертюхом-шестикласником?"

Актриса сидить за маленьким столиком, де в мене телефон і керамічні фігурки фантастичних звірят, подарованих учнями художньої школи, і згорнуті в трубки афіші, і товстий альбом з фотографіями. Сидить, зіпершись ліктями на той столик, схиляє голову, прислухається до слів учительки:

— Це останній його вибрик, я вам обіцяю, повірте моєму слову.

— Останній? Невже так буває? — питає актриса з недовірою зуминає хрипкуватим, ламким, хлоп'ячим голосом. Мабуть, тому вчителька пускає повз вуха ту репліку. Вона продовжує, звертаючись знову до мене:

— Просто щастя, що таки заглянула до театру під кінець вистави, просто щастя, і тепер, коли я все знаю...

Поглядаючи то на неї, то на мене, то знов на цього нестерпного Курницького, єдиного на усю школу шибеника, актриса бере в руки рогатку, запитує: — Як же його звати?

— Звати? Кого? — дивується учителька, може, не так самому запитанню, як тому, що хтось перервав її мову.— Курницького? Як тебе звати, Курницький? — І рука учительки поторгала хлопця за плече.— Відповідай, до тебе ж звертаються.

Хлопець звів на неї погляд, очі в нього за окулярами примружені, з маленькими цяточками глибоких, чорних зіниць. Коли пильніше вдивитися, то стане помітно, що одне око темніше, кольору густого гречаного меду, а друге — світле, жовтувато-зелене, прискіпливе й насмішкувате. Випнута нижня губа теж ніби готова до посмішечки.

Курницький звів на вчительку погляд, поправив окуляри, бо вони постійно зсувалися йому на кінчик короткого, тоненького носа, потер перенісся під металевою дужкою — там червонів слід од тої дужки — і з неприхованою іронією буркнув:

— Звати? Мене? Не знаю. Забув. Усі Курницьким кличуть.

— Кур-ницький! — розпачливо видихнула вчителька, і я розуміла той розпач, бо якщо хлопчисько завжди озивався таким голоском і завжди так єхидно мружився крізь свої окуляри, то, звичайно, зовсім нелегко дати з ним раду.— Курницький, що ти собі дозволяєш? Тебе ж питають, хіба не чуєш?

— Мене? То вас питали, Ларисо Пилипівно, як мене звати.

Лариса Пилипівна заговорила тепер до мене, шукаючи підтримки й співчуття, я ладна була погодитися з усіма її скаргами на Курницького, але тут перехопила веселий погляд акторки і здивувалась: хіба є причина для веселощів? Голос же в учительки був такий приємний, що вона, здається, сама тішилася його звучанням, переконана, що всім так само приємно слухати її. Однак Курницький потирав свої вуха так, наче йому здавалося, що в нього у вусі сюркоче коник. Хлопець перехилив голову, і коник перехилився у вусі. Хлопець затулив вуха — і коник перехилився, зашарудів, зашепотів і стих нарешті. Курницький глипнув угору: учителька мовчки стояла над ним. Не одриваючи долонь од вух, малий став уперто дивитися їй в очі: хто кого передивиться?

Затуливши вуста долонею, актриса з живими блискітками в очах стежила, чим скінчиться двобій нестерпного Курницького і його вчительки. І хоч я співчувала Ларисі Пилипівні, мене теж зацікавив зухвалий хлопчак з чудними очима, одне з котрих було кольору густого гречаного меду, а друге — жовтувато-зелене й прискіпливе.

— Бачите,— розвела руками Лариса Пилипівна,— оце і є наш Курницький. Поясни, будь ласка, нащо ти носиш рогатку в кишені? І яке лихо тебе напоумило стріляти в людину?

Я знаю, з Курницьким ти не знайома, з рогатки не стріляєш, у тебе зовсім інші уподобання, і якби ти дивилася тоді "Весняні переверти" Тендрякова, то знала б дещо сама про виставу і про цю пригоду з рогаткою. Але ж тебе не було тоді в театрі, а я тобі розповідаю історію з Курницьким з точки зору дорослої людини. Ви ж хочете, щоб вас вважали за дорослих, котрі все розуміють і все дуже точно вміють оцінити й зважити. Правда? Отож слухай далі.

— Рогатка в тебе кльовенька,— похвалила акторка.— Може, подаруєш?

Зовсім не здивувавшись, Курницький байдуже здвигнув плечима: мовляв, беріть, чого там, я собі іншу, ще кращу змайструю. Зате учителька жахнулася й почала відмовляти актрису від такого вчинку, хоча, видно, й досі не здогадалася, хто ж то такий.

— Це дуже небезпечні іграшки. Вони не повинні існувати в принципі.

— А я без принципу, я на згадку собі її залишу,— якось сумно й поволі сказала актриса.— На згадку про сьогоднішню виставу.

Аж тепер Курницький похнюпився. Опустив голову — і вистромилася з широкого коміра куртки тоненька шия. Кучма його була досить недбало обстрижена, так, наче він сам абияк обскуб тупими ножицями

густе, світло-каштанове й м'яке, як у дівчинки, волосся. Плече його, теж худе, як і шия, раптом ніби випорснуло з пальців учительки й десь загубилося в грубуватому сукні куртки.

— Ах, так, он що... то це ви... це вас... — здогадалася нарешті учителька й зніяковіло глянула на актрису.— Вибачте... Звичайно, ваше право... А з ним ми в школі поговоримо. Повірте моєму слову. Поговоримо як слід, суворо. І не тільки з ним — батьків викличемо.

— Розумію,— кивнула актриса, туго натягнувши гумку на рогатці й цілячись, ніби кудись у безвість.— Я розумію. І батьків викличете. Поговорите. А я з Курницьким охоче поговорила б.

— Звичайно, ми обговоримо його вчинок на зборах у класі і вас обов'язково запросимо.

— Ні,— актриса заперечливо похитала підстриженою головою, і в голосі її була така ж по-хлоп'ячому несхитна упертість.— Я не хочу на збори. Ми зараз кількома словами перекинемось Наодинці. Якщо він не заперечує.

— Заперечує? Хто? Курницький? А хто ж його питатиме, заперечує він чи ні?

— Так я ж і питаю. Бо навіщо слова у прірву кидати, щоб він суворо так дивився, слухав — і не чув. Хіба ж ви не знаєте, як воно буває, коли тебе ніби слухають, а насправді не чують?

— Що ж, тоді питайте, — наче трохи образилася учителька.— Ваше право. Зі свого боку я зроблю все...

— Поговоримо?

Прикусивши широкими, нерівними зубами нижню губу, Курницький пересмикнув плечима. Обличчя його, ніби поряд зайнявся вогонь, почервоніло, дрібні крапельки поту виступили над закушеними, а все ж насмішкуватими устами. Акторка підвелася, хлопець теж устав. Так якось знехотя, недбало й покірно, водночас пробурмотівши щось невиразне, мабуть, "до побачення", але я не розчула як слід — і вони рушили: попереду актриса, за нею — Курницький.

— Я буду в музеї,— з порога ще сказала мені артистка.— Зайди пізніше, якщо матимеш час.

Двері зачинилися, я глянула на учительку й раптом подумала, що вона ж так і не сказала, як звати Курницького.

2

Дівчинку, котра, може, тільки із ввічливості слухає історію з Курницьким, я знаю усього кілька днів. Але так сталося, що ми з нею добре познайомилися за цей короткий час, навіть можна сказати — заприятелювали. З нею та з її коричневим, мудрим і благородним пуделем Фредою, в родоводі якого були ж самі лише мудрі, благородні, чистої крові королівські пуделі з тягарем слави у вигляді золотих медалей. Хто знає, може, Фреда вела свій рід од знаменитого Артемона, без якого пригоди Буратіно могли б скінчитися не так щасливо?

Уперше я їх помітила в холоднуватому, але веселому і забитому вщерть рюкзаками, лижами, санками й людьми "сніговому поїзді", що вирушав на вихідні дні у Карпати. У нашому місті,— так уже здавна повелося,— не уявляють собі зими без "снігового поїзда" і без мандрівок у гори. Бодай раз, а кожен мусить там побувати, хоч які примхливі, розхляпані й марудні трапляються в нас зими, коли замість снігу місимо на вулицях болото, і періщить дощ, і зненацька посеред січня починають бубнявіти зворохоблені несподіваним теплом коричневі бруньки на кущах, а наприкінці березня зривається шалена, густа й

многоденна сніговійниця. Та хай як там воно було, а навіть наймолодші мешканці міста, котрі не пробували ставати досі на лижі, твердо знають: гори обов'язково подарують їм свіжу й хрумтячу од морозу зиму. І тоді треба не полінуватися, встати вдосвіта, в доброму настрої, хутенько зібрати до рюкзака харчі й каву або ж чай у термосі, грубі, теплі шкарпетки, зайву пару рукавиць, але найголовніше — надійні лижі чи випробувані санки,— й поспішити до "снігового поїзда", який, наче звичний до мандрівок кінь, уже нетерпеливиться, аби рушити знайомою дорогою в гори. Коли він прибуває туди, то назустріч кожному відкривається голубувато-рожевий, ще трохи затуманений, заспаний ранок, і кожен може вибирати собі яку завгодно дорогу, щоб податися нею або ж до лісу, або ж до крутого спуску з гір. І хоч який би розперезався мороз, а десь о дванадцятій сонце там, на вершечку гори чи на схилі її, гріє так, що мусиш стягати з себе шапку, куртку кидати наопашки й сідати полуднувати, вгамувавши бистрі санки, які тепер можуть служити стільцем чи столом.

Дівчинку з королівським пуделем я побачила поблизу своєї лавки в тому закутку вагона, де панував найбільший гамір. Вона однією рукою тримала лижі, другою тулила до себе собаку, котрий стояв, без сумніву, на задніх лапах, бо його довгастий і — слово честі, це правда — лагідно усміхнений писок був врівень з обличчям дівчинки. Собака, стрясаючи довгими кудлатими вухами, намагався лизнути свою господиню в щоку.

Коли поїзд рушив і всі розташувалися на лавках, виявилося, що тільки дівчинка з собакою опинилися без місця. Дівчинка опустилася на рюкзак, витягнувши в прохід довгі ноги у великих, на товстих підошвах, прошнурованих і полатаних чоботиськах з хутряною підкладкою, що вибивалася з халявок, а пудель покірно притулився біля рюкзака, поклавши свій писок на коліна господині. Вона гладила той писок, і вуха, і настовбурчений чубок на голові в пуделя, а той, бавлячись, смикав підкладку її чобіт, дівчинка не гнівалася за те, вряди-годи зверхньо блимаючи на людей, котрі не мали такого пса, а може, й мали, та тільки не зважилися чи не схотіли узяти його з собою в гори, на голубі й рожеві сніги.

Я могла до усього приглядатися й думати не тільки про те, як проведу день. Попереду стелилося чимало' часу, я взяла відпустку серед зими, відразу після Нового року, щоб відпочити й попрацювати водночас, бо саме завершувала статтю про наш театр, яку мені замовили для збірника. І ось тепер надійшла пора все викінчити, відшліфувати або ж перекреслити, щоб почати роботу спочатку. Найкраще це можна було зробити на самоті, серед голубувато-білих і голубувато-рожевих у снігу гір, на схилах яких темно зеленіють у сонці смереки і на підйомниках тягнуться до сліпучого узвишшя лижники, а потім низки їх розсипаються, й темні цятки котяться вділ і знову тягнуться до вершин, до простору.

Поклавши на плечі лижі, недбало поправляючи чималий рюкзак і погукуючи на невгамовного, цікавого до всього королівського пуделя, переді мною крокувала дівчинка у величезних, не по нозі чоботищах. Нам випала дорога в одному напрямі і в нас були однакові уподобання: протоптувати стежки в глибокому снігу.

Дівчинка посвистувала, як розвеселена чимось синиця, а то наспівувала щось, а то спинялася, чекала на пуделя й щось показувала йому, й вони обоє дивилися уважно на гори, на далекі хмарини, на застиглі над вузькою гірською річкою верби або на птаха, що стрибав по снігу, залишаючи легенькі позначки-сліди. Вони обоє вдавали, наче не помічають мене, чи й справді не помічали, бо ж навколо було так багато цікавого й гарного, що не обов'язково було звертати увагу ще й на мене — звичайну собі людину в нормальних чобітках, у нормальній куртці, з нормальною сумкою. Незвичайною тут, серед білої дороги й гір, могла видатися тільки моя надійно замкнена у футлярі друкарська машинка, однак зараз вона ховалася у сумці і не могла викликати нічиєї зацікавленості.

Ми й справді йшли до однієї мети: дівчинка упевнено переступила поріг того ж пансіонату, де мала жити і я, підійшла до чергового з червоною пов'язкою, показала йому якісь папери, черговий пильно їх переглянув і щось вписав до великої книги. Він спершу не помітив пса і

звернув на нього увагу тільки тоді, коли дівчинка рушила до сходів усе тією ж упевненою ходою людини, яка добре знає місце, до котрого прибула. Величезні її чоботи полишали по собі мокрі сліди — "геометричні", у пересмужку сліди, а королівський пудель теж позначав підлогу слідами — кожен у три округлі невеличкі цятки.

— Почекай, почекай,— зупинив їх черговий,— куди ж це ти з собакою?

У голосі чергового вчувалася ледве стримувана суворість. Він потрапив у скрутне становище: не мав права залишити її тут із псом, але й не міг позбавити дитину притулку.

Дівчинка, певно, на це й розраховувала, бо спокійно повернулась до нього, і обличчя її враз освітилося усмішкою. Радісно засяяли примружені сірі очі, навіть пасмо темно-русого волосся на відкритому лобику ніби посвітлішало від усміху, аж черговий і сам несподівано для себе мусив усміхнутися і вже не зумів зігнати геть того усміху.

— Ну, дядечку Степане, вона ж у мене мовчазна, й лагідна, й дуже інтелігентна, це ж не звичайний якийсь там кундель, а справжній королівський пудель, вона нікому не заважатиме, ну й потім... Мій тато... ви ж знаєте мого тата, ми торік тут були восени, це ж ми знайшли того величезного, як полумисок, гриба, хіба ж ви забули, з нього всім тут зварили суп!

Мабуть, це про таку мову, як у неї, й кажуть — словами як горохом сипле. Слівця і справді підстрибували весело, дзвінко, як горошини, і хоч зовсім непереконливим здавалося сказане дівчинкою (до чого тут тато і гриб завбільшки з полумисок?), однак це щось-таки та значило — або ж просто вплинуло саме.тільки веселе подзвонювання слів і світла, щаслива усмішка дівчинки,— бо черговий зітхнув, махнув рукою:

— Добре, йди, але вважай!

— Та звичайно, хіба ж я не розумію. — її веселі, усміхнені очі враз стали лукавими, хитрими, темна, майже чорна брова здригнулася. Дівчина моргнула мені, наче змовляючись та беручи за свідка: таки пощастило, а зрештою, як могло бути інакше? — і бігом протупотіла вгору, а біля великих чобіт елегантно ступав лапками коричневий, мабуть, таки справді інтелігентний і вихований пудель.

Пансіонат, у якому ми оселилися, належав політехнічному інституту. На цю пору перебувало тут не так уже й багато люду, бо в інституті йшла екзаменаційна сесія, і я раділа з тиші та самотності, адже вони допомагають людині зосередитись на чомусь одному й важливому, а я задля цього ж і приїхала сюди.

Спершу я так старанно працювала, що навіть до обіду запізнювалась і сиділа біля столу сама, наче покарана дитина, у великій їдальні, зовсім не помічаючи, що мені подають у тарілці, й розмірковуючи тільки про свою статтю. Тільки увечері другого дня, подерши на дрібні клапті уже передрукований охайно текст, я з тугою усвідомила, що нічого путнього не написала, і тому з прикрим настроєм і невеселими думками вийшла в хол. Обшитий світлим полірованим деревом, він випромінював запах живиці й теплоти, і хоча був дуже великий, просторий, з високою стелею, в кожному кутку його вчувався затишок.

Видно, тут і досі не хотіли позбуватися новорічного настрою, бо в холі стояла зелена, убрана золотавими шишками й зірочками ялинка, від неї колами, як хвилі по воді, розходився дух лісу, свіжості та святковості, і я помітила це, дарма що в самої було зовсім не святково на душі.

Біля довгого зеленого стола з сіткою для гри в пінг-понг двоє хлопчиків у спортивних костюмах і зручних кросовках перекидали через сітку целулоїдну кульку. Вона стрибала, мов жива, з одного кінця стола на інший з блискавичною швидкістю. Кульки, власне, й видно не було, а тільки подовгасті білі пасмуги миготіли над столом. Хлопці спритними натренованими рухами ловили кульку ракетками, і здавалося, що вони

смикають кожен у свій бік оті білі пасмуги. Розтуливши щербатого рота, за грою спостерігав малюк років шести-семи, поводячи головою за рухами гравців. На м'якому, оббитому плюшем дивані сиділа дівчинка з поїзда все в тих же великих чоботиськах, які нагадували мені водночас і взуття полярних льотчиків, і хокеїстів. Коричневий пудель, рівнесенько витягнувши передні лапи й гордовито звівши охайно розчесаний догори — ніби щойно з перукарні — чубок, спокійно лежав біля дівчинки, навіть оком не змигуючи на тенісистів.

Дівчинка, теж байдужа до них, читала книгу, жадібно й похапцем перегортаючи сторінки.

— Ну коли вже я? — допитувався у підлітків малюк, але запитання його зависало в повітрі, як мильна бульбашка, й тут же безслідно тануло — йому не відповідали, й він далі витривало стежив за грою, такою заманливою та недосяжною, щоб за якийсь час знову запитливо поскиглити:

— Ко-ли вже моя черга?

— Коли рак на горі свисне,— чвиркнув врешті скоромовочкою один з гравців.

— Авжеж, як тільки свисне,— підтвердив другий, і тоді дівчинка підвела голову, якусь мить приглядалася до всієї сцени, а потім щось прошепотіла собаці, нахилившись до її вуха. Пудель легко, зграбно і водночас із воістину королівською гідністю скочив угору. Хлопець, який збирався тої миті відбити подачу, ошелешено витріщився на собаку, а та, метляючи коротким обрубком хвоста, самовіддано вдивлялася в свою господиню.

— Слухай, Ромко, що за дурні жарти! — обурився один із підлітків.

— Зовсім ідіотські жарти! — підтвердив другий.— Остання ж ціла кулька! Більше нема чим грати. Віддай, Ромко, чуєш!

— Які жарти,— сказала Рома, підводячись і позіхаючи з нудьгою, наче їй щойно повідомили якусь дурницю.— Все набагато серйозніше, ніж вам здається. Набридло ваше клацання об стіл. Займіться чимось іншим. Фредко, ходімо.

— Віддай, чуєш? Віддай, бо гірше буде,— в один голос домагалися хлопці. А малюк, нічого не розуміючи, підспівував:

— Гірше буде!

— Кому гірше? Гірше, ніж коли? Гірше, ніж як? Гірше, ніж де? — дражнилася дівчинка, вже стоячи на сходах.— І про що мова, яка кулька? — потім знову щось шепнула собаці, торкнувши її за писок, і Фреда широко, на всі величезні й білі зуби враз позіхнула, ніби демонструючи, що ніякої кульки в неї нема.

— Ну, навіщо так,— жалібно поскаржився білому світові малюк, остаточно позбавлений великих надій.— Це ж остання кулька, і я ще жодного разу, ніколи...

— Усе життя попереду, встигнеш,— потішила його Рома, байдуже крокуючи через дві сходинки, а за нею, як завжди невідступно, дріботів пес.

Хлопці пошпурили на стіл ракетки, гнів їхній не мав меж, і найгірше було те, що годі помститися відразу, покарати підступне дівчисько: надто міцні й великі зуби в благородного королівського пуделя.

Сутінки досягли долини, де стояв пансіонат, і все довкола видавалося таємничим і незвичайним.

Високий, стрімкий, укритий червоною черепицею дах нашого будинку став мовби ще вищий, пнувся до легких, мінливих хмар і виглядав зовсім темним, аж чорним, так само, як і верхи гір та смерек. Від моїх власних кроків сніг порипував тихенько, але мені вчувалися за тим звуком ще чиїсь кроки, ніби йшов позаду хтось невидимий і дуже легкий і спинявся, коли спиняла ходу і я. Круглий, далекий місяць у небі біг навперейми з хмарами і з верхівками смерек, що зубчасто випиналися з суцільно темної стінки дерев. Здавалося, місяць тяжко задихався у тому бігові, у тій безперервній гонитві, бо довкола нього утворився білуватий легкий туман — зовсім так само, як парує морозяне вогкувате гірське повітря тут, унизу на землі, коли я тихенько гукаю у простір: "Агов!" — або ж: "Гей, гей!"

Світ довкола мене був такий гарний, свіжий, чистий, такий досконалий у своїй чистоті, що мені стало радісно й сумно водночас. Радісно від того, що у цьому гарному світі я живу, існую, перебуваю, бачу далеку зірку в легенькому сповитку хмар, відчуваю під ногами дорогу, вкриту іскристим білим снігом, і помічаю гілку дерева, на якому зараз лежить сніг, а весною розквітне білий цвіт. І сумно тому, що сама я нічого такого досконалого ще не встигла зробити, хоча мені дуже хочеться досконалості в моїй роботі і вчинках.

— Гарно, правда? — пролунав поблизу притишений голос, я в задумі навіть незчулася, коли вона й підійшла до мене — ця дівчинка у великих чоботях — невже можна в них так тихенько ступати? Фреда, підібгавши передню лапу,— видно, гріла її таким чином,— сторожко придивлялася до того ж таки світу, який оглядала я, і вловлювала вона в ньому тільки їй доступні запахи, звуки, помічала щось тільки їй зрозуміле й цікаве. Мабуть, і дерево, до гілки якого я щойно торкалася, струшуючи сніговий пилок, відало щось своє, воно теж дихало чистим морозяним повітрям, і довкола дерева витворювався такий же туманний ореол, як довкола місяця, щоб назавтра осісти кристаликами інею.

— Гарно,— відповіла я.— Дуже гарно.

— Знаєте, у мене є подружка, так вона торік до Африки їздила, там її дідусь працює, він на три роки до Африки поїхав. Ця подружка чисті дива про свою подорож розповідала, аж ми їй усі заздрили, по-доброму і по-всякому. Я страшенно шкодувала, що мій тато чи дідусь не поїхали до Африки. А от зараз на всі канікули прибула сюди... Вдома знають... знають, що я тут, але мені ледве вдалося вирватись, і тут я вже нікому не заздрю, хоч які тут дива, окрім гір та снігу, смерек і трамплінів? А все одно я так собі подумала: і в Африці які дива, крім кокосових пальм і левів? Африканцям цей сніг — ще більша фантастика, ніж мені пальми. Пальму на сонці я собі дуже легко можу уявити, а хай спробують — смереку під снігом. Хоча, звичайно, хто б відмовився від подорожі в Африку...

Помовчавши, Рома заговорила знову:

— Дурне я кажу, правда? Страх дурне. Насправді, мабуть, все зовсім не так, правда? А знаєте, я вас бачила, ви у нас в школі були, з артистами, ви про театр розповідали, й артисти показували уривки з вистав.

— Сцени з вистав,— так точніше,— поправила я. Дівчинка знову, мовби із жмені, сипала слова —

тепер вони скидалися вже не на горошини, а на райдужні кульки, і ті кульки мерехтіли й подзвонювали, а я, прислухаючись до їх звучання, враз втішилась, що перестала бути самотньою в цьому закутку, хоча, власне, по самоту і їхала. Дівчинці, мабуть, хотілося виговоритися, сказати вголос те й інше, зрештою, вона вже могла давніше вимовляти все це вголос, однак їй треба було знову повторити свої думки, поділитися ними з кимось, бо інакше не народяться нові, їй було таксж цікаво, як думають люди довкола неї, і я була страшенно рада, що дівчинці хочеться знати і мою думку.

З

Я писала листа до Києва своїй товаришці — Валі Біленко. Коли в театрі взяли до постановки інсценізацію повісті Володимира Тендрякова "Весняні переверти", оформлення доручили Валі. Вона ще зовсім молода художниця, не встигла багато зробити, бо тільки недавно прийшла до театру, а оце зараз, зимою, проходила стажування у відомого театрального художника в Києві.

Мовчазна, тиха й спокійна, не по-дівочому й не по-театральному байдужа до свого одягу та й взагалі до власної зовнішності, вона спершу ні з ким не потоваришувала, не вела довгих розмов, — хіба що тільки про роботу,— і щоденно самотньо сиділа у темному закутку залу на всіх виставах і репетиціях, безліч разів обходила, оглядала й навіть обмацувала сцену, приміряючи до неї свої сили і свою фантазію. В стареньких, не фірмових джинсах, у картатій хлоп'ячій сорочці і з фотоапаратом через плече вона вирушала в мандрівки по місту, не просячи ні в кого пояснень, не розпитуючи у нас, що в місті найцікавіше. Мабуть, їй хотілося до всього дійти самій. Валя не любила нав'язувати комусь власну думку і так само не бажала, щоб їй хтось нав'язував свої уподобання. Тиха її упертість і відстороненість не подобалися багатьом у театрі, де люди звикли висловлюватися вголос, завзято сперечатися і часом навіть тричі на день змінювати власне твердження — і все під впливом настрою, під впливом тих же суперечок і невситимого прагнення відкриття та самоутвердження.

Якось у надвечірню пору я йшла собі, поволі вулицями міста і враз помітила Валю-художницю. Тої хвилини мені по-справжньому пощастило. Вперше в житті я зрозуміла, що місто можна оглядати так, як його оглядала Валя. Та де там оглядала! Дівчина ніби поглинала, вбирала в себе кожен БИГИН вулиць, кожен камінець у бруківці, рисунки дахів і силуети будинків. І там, де вона зупинялась, справді варто було затриматися, розглянутися і подумати. Із задертою догори головою дівчина стояла, не дбаючи про те, що люди невдоволено, часом навіть сердито обминали чи наштовхувалися на неї. Втупившись поглядом у стіну якогось будинку, вона ніби вивчала його напам'ять, як вірш, і я звіддалік розмірковувала, що ж саме вона там помітила, яке диво

уздріла, що стоїть із таким розпроміненим і осяйним обличчям, ніби доступилася якоїсь великої, потайної, тільки їй зрозумілої краси.

Я не могла піти геть, я простувала за нею дивними маршрутами, зовсім не згідними з найкращими путівниками по нашому місту, і звіддалік спостерігала за дівчиною, яка зачудовано знайомилася з моїм містом і ніби показувала мені, що я повинна була б знати з раннього дитинства.

Осіннє надвечір'я — не могло бути кращої пори для того, щоб блукати вулицями мого міста. Вони висвічувалися тихими, наче боязкими сонячними променями, були обігріті знизу, від землі, як щедрим гарячим багаттям, червінню, золотавістю й теплотою прив'ялого листя на каштанах, кленах і акаціях, котре на той час ще трималося дерев, бо ще не починалася вітряна листовійниця, ще природа прагнула натішитися останніми спалахами тепла і дарувала людям осінні барвисті свята.

Звернувши вділ з Підвальної, де на колишніх валах зеленіла мирна, охайно підстрижена і ще зовсім не осіння трава, де стрімка й чітка будівля Сторожової вежі наче межовим знаком стояла поміж давниною і нинішніми часами, дівчина пішла ліворуч, аж тепер потрапивши в присмеркову таємничість старої частини міста, тут було не так людно, можна було спокійно постояти, але враз у її споглядання увірвався галас хлопчаків, які вискочили з широкої, старої брами услід за футбольним м'ячем. М'яч котився уздовж вулиці, підстрибуючи на горбастій кам'яній кладці бруківки, діти щодуху наздоганяли його, і молоденька художниця тепер дивилася уже не на стіни й зображення незрозумілих сцен із старогрецьких міфів на фронтоні будинку, а на тих хлопчаків, котрі жили нинішнім днем і в теперішньому часі у старому, як світ, будинку і такому ж старому місті. Валя помітила тепер і мене. Не здивувавшись або ж із вродженої тактовності не виявивши того здивування, вона сказала:

— Гарно, правда? Місто тисячі барв.

Не знаю, де вона запримітила тисячу барв, коли для мене моє місто — насамперед м'яка, ненав'язлива сіро-чорна графіка, і саме тим і привабливе.

Коли далі ми подалися разом, з несподіваною розкутістю й м'якістю дівчина щиро мовила:

— Здається, що я раптом доторкнулася до чогось такого дивного! Глянь: он стара жінка стоїть під брамою, кіт умивається і хлопці ганяють з м'ячем, і пахне так — кавою, хлібом, древніми дворами,— хіба не так виглядає вічність?

В оформленні вистави, над яким працювала Валя, коли його вперше змонтували на сцені, я б не могла вказати ні на що таке, що нагадувало б наше місто, адже дія у виставі відбувається в іншому кінці країни, на півночі Росії. Валя використала для оформлення прекрасну фактуру й можливості дерева, залишивши на сцені нічим надто не обтяжений, не суєтний, світлий простір, обігрітий тільки теплою жовтизною дерева. Це давало можливість для заповнення його рухом, буттям, дитячою фантазією, дивами, котрі відкривали в собі самих і довкола себе хлопчаки з "Весняних перевертів". Я не допитувалася у Валі, чи так вона, працюючи над оформленням, думала про наше місто, про хлоп'ят з м'ячем на одній з найстаріших його вулиць. Тоді вона запитала мене: "Гарно, правда?" — І обличчя й голос у неї були зовсім такі ж, як у цієї дівчинки у великих чоботях. Дівчинка теж питала мене: гарно, правда? — з такою ж розкутою і щасливою щирістю, яка єднає людей навіть мало "знайомих, коли вони стоять у задумі й зачудуванні перед красою.

Мені добре думалося про все це у невеличкій і затишній кімнаті пансіонату. Я, та моя друкарська машинка, та оправлений у рамку календар, який зовсім ненав'язливо нагадував про час, широке вікно, і двері, що вели на дерев'яний балкон, звідки вдень видно невисоку гору, прозору голубизну карпатського неба, струнність смерек. Узимку ліси не виглядають такими непрохідними і густими, як літом чи восени, поміж деревами синіють сніги, й здається, що в такому лісі годі заблукати.

Місяць, наче втомившись од перегонів з хмарами, раптом завис перед самісіньким моїм вікном, і ми дивились одне на одного і бачили одне одного, з такої величезної віддалі таки ж бачили, бо інакше чого б то йому зазирати до мого вікна? Може, місяць мав намір присвітити мені до писання, але я закінчила свого листа до Валі і зараз не мала охоти працювати, мені подобалося сидіти, спершись на стіл, і дивитися на місяць. Хіба погане заняття, коли маєш довгу відпустку серед зими й гір?

У двері постукали. Тихенько, делікатно, але несподівано, і я не повірила тому звукові, поки він не повторився. Я відчинила. За порогом стояли дівчинка з поїзда і благородний королівський пудель. У нічній смугастій піжамі дівчинка виглядала меншою, зовсім худенькою, заплетене в тугеньку кіску волосся не закривало її обличчя, котре було цеї миті зовсім інше, ніж якусь годину тому,— посмутніле, тихе, з розширеними, трохи ніби наляканими очима, і очі здавалися не сірими, як вдень, а чорними й глибокими.

Не надто часто доводилося мені бачити обличчя, котрі мінялися так дивно й раптово. На таких лицях завжди відбивається все те, про що людина думає й що вона відчуває.

— Що скоїлося, Ромо?

— Ви... ви нічого не чули?

— А що я мала чути?

— Мені здалося... причулося... там хтось ходить, вам не здалося? Там, на горищі, а може, й на дах хтось виліз. Слово честі, Фреда теж чула, я не вигадую.

— Ну, коли вже й Фреда!

Аж тепер я помітила, що вона стоїть босоніж і напевне замерзла, та й що за бесіда через поріг, коли людина прийшла до тебе із своїми клопотами, з такою важливою справою — запитати, чи й тобі не почулося, як хтось ходить посеред ночі на горищі. Тому я запросила їх до кімнати і дозволила розміститись, як їм більше до вподоби,— у кріслі чи на ліжку, бо в кімнаті стояло ще одне ліжко, і Рома вмістилася на ньому, а Фреда згорнулася клубком на підлозі й блимала коричневими очима на мене, мовби хотіла щось сказати, але поки що не знаходила для цього слушної нагоди.

— У вас тепліше, — запевнила дівчинка. — У нас у кімнаті дихнеш — і пара з рота, слово честі; я попросила електрочайник, закип'ятила воду й умостила його під ковдру, щоб ліжко обігріти, бо нам з Фре-дою було холодно. У вас тут, на другому поверсі, не чутно, як хтось ходить по даху. Вище, на третьому, весь час шерхіт і кроки... Ви вірите в привидів?

— Вірю. А також у те, що вітер б'ється об черепицю на даху і може здатися, наче там справді хтось ходить.

Обличчя її роз'яснилось, просвітліло. Таке пояснення розвеселило дівчинку, і очі її теж посвітлішали, вона засміялась. Почувши сміх господині, пудель кинувся на радощах лизати її, Рома не боронила йому того й куйовдила Фреді кучеряву шерсть, а я запитала:

— Чом же ти сьогодні образила хлопців — забрала в них останню кульку?

Дівчинка знову засміялась.

— Фу, Фредо! Дай мені спокій! Йди на місце,— відштовхнула вона легенько собаку й повернулась до мене:

— Неправда, не образила. їх нічим не проймеш. Два самозакоханих типи. Правда, правда. У них голови набиті тими тенісними м'ячиками, нічим більше. На все одна відповідь: "О'кей!"

— Ти давно з ними знайома?

— Три дні. По-вашому, цього не досить, щоб роздивитися, чим у них напхані голови?

Вона сиділа, обхопивши руками худенькі коліна, в смугастій піжамі і дивилася на мене задумливими, теплими очима.

— Невже досить?

— Звичайно, — самовпевнено примружилась Рома.— Вистачить один раз поспілкуватися з людиною — і все знаєш. Хіба ж ні? Ви не погоджуєтесь?

Мене бавила її категоричність, але я не засміялась. Не хотіла ображати дівчинку, розмова зайшла цікава.

— Ви справді можете не повірити, а я вже все про них знаю. Якщо людина розумна, цікава, то я починаю по-цікавому, незвично думати й говорити. Слова з'являються якісь дивні, гарні, розумні. Хоч і не вживала їх ніколи досі, а ніби знала, ніби давно десь у мені вони були й ось тепер при цій людині вимовились. Або у мозку на плівку були записані, а та людина взяла й натисла... натисла на потрібну кнопку, і все почало прокручуватись. Ви смієтесь? Не вірите мені? Не смійтесь, я нікому такого не казала, просто зараз ми тут з вами у горах, серед снігу, це тому так...

Я не натискала ні на яку кнопку. "То, мабуть, і справді причина такої нашої розмови в тому, що довкола біліють гори",— подумала я.

— Ні, не сміюсь, Ромочко. Говори, говори, я слухаю.

Бо й справді годі було сміятись із того, що вона мені розповідала, я навіть і не сподівалася почути щось подібне від цього сміхотливого й насмішкуватого дівчати.

— Ну, от. А коли людина немудра, мало що знає, то і я при ній стаю якась тупувата, регочу не знати з чого, аж самій дивно, верзу дурниці.

— Цікаво. Я ніколи й ні від кого не чула таких думок.

— Думок? Це не думки. Просто так є. Ви вважаєте, що мені так добре? Ні, мені страшенно погано.

— Чому? Невже тобі частіше трапляються дурні співрозмовники?

Вона зиркнула на мене трохи зверхньо, примружено, наче насмішкувато, але голос був смутний:

— Я дурнів не рахувала. Не про людей я — про себе кажу. З усього ж випливає, як каже наш учитель математики, що я не здатна самостійно думати, говорити, я просто як людина-дзеркало, в мені відбивається кожен, а я сама ніяка. Ніякісінька. Звичайне дзеркальце. А звичайне — це нецікаве. Ще й чужий відбиток!

Рома говорила із сумним переконанням. З гіркою вйВвненістю досвідченої дорослої людини, яка віддавна все для себе обміркувала, вирішила й навряд чи запевниш її, що вона помиляється. Тому я спробувала пожартувати:

— А якою я тобі здаюся?

Помовчавши, вона поправила кіски і спроквола відповіла:

— Дорослі ніколи про таке не питають у дітей. Ще б питали: "Скажи, дитино, я мудрий чи ні?" Ви самі догадайтесь... що я про вас думаю...

Відповіла вона трохи затинаючись, це не було схоже на те веселе тріпотіння, яким вона засипала мене ще вдень, і я подумала, що кращої відповіді мені й самій не знайти, ба, навіть не знала, що маю тепер сказати, і пошукала іншої стежки в розмові:

— Послухай, Ромо, а коли ти книжки читаєш, тоді теж почуваєшся людиною-дзеркалом?

— О, з книжками інакше. Книжки — не люди, вони ж не зазирають тобі в очі. їм не треба відповідати, їх можна відкласти геть, засунути якнайдалі на полицю, навіть подерти. З книжками зовсім інакше.

— Але ж ти маєш власну думку про кожну книжку?

— М-ма-ю,— відповіла дівчинка, знову поволі, спотикаючись об звуки, мабуть, відчула, що я веду до чогось такого, що зіб'є її з пантелику; вона боялася потрапити в сильце, але не збиралася зрікатися свого відкриття про людину-дзеркало і тому заговорила весело й зовсім про інше:

— Скажіть, ви не хочете піти завтра на трамплін? Ви ходите на лижах? Не маєте лиж? Не маєте? Я вам завтра роздобуду, тут дають на прокат, от побачите, це зовсім легко, просто треба прикріпити лижі до черевиків, а решта все відбувається само собою,— або ви їдете, або ви падаєте. Головне — стати на лижі. Але це не я. вигадала. Це мій тато так каже. Він каже, що може впасти кожен, хто мчить стрімголов, але всякий, хто впав, може підвестися. Татові друзі запевняють, нібито він говорить афоризмами. Коли я розмовляю з татом, з мене афоризми так сиплються, мов з решета. У нас вдома є справжнє решето, волосяне, ще прабабусине, ви бачили такі решета?

— Бачила,— сказала я, однак думала зараз не про решета прабабусі. Я аж тепер втямила, що дівчинка чомусь нервується, щось із нею діється тривожне або подіялося ще раніше, і вона хоче втамувати тривогу, намагається про неї забути, але тривога не скоряється, не піддається, хоч би що Рома говорила — вона весь час пам'ятає про щось найголовніше, мабуть, дуже прикре, і якраз про те найважливіше не говорить ані слова.

— Ми заважаємо, напевно? Я чула — ви вночі друкуєте на машинці, на весь пансіонат відлунює, а ми прийшли і заважаємо. Бачиш, Фредо, собачко моя, які ми з тобою невиховані і нетактовні: люди працюють, а в нас канікули, ми байдики б'ємо та ще й заважаємо.

Ясна річ, їй зовсім не хотілося йти звідси, вона чекала, що я заперечу: мовляв, ні, не заважаєте,— і я таки заперечила, бо й сама рада була з її присутності, мені не заважали ані вона, ані королівський пудель Фреда з добрими коричневими очима й м'яким, кучерявим, як у ягнятка, кожушком, в якому поміж коричневими пробивалися сивуваті шерстинки. "В її роду були колись і білі пуделі",— пояснила мені Рома.

— Я нічого не збиралася робити. Зрештою, можеш залишитися і переночувати, ти ж казала, що у вас холодно.

— Можу? Це правда?! — Рома мало не підстрибнула на радощах.— А Фреда? Якщо їй не можна, то і я не зостанусь.

— Чому — не можна?

— Так не всі ж люблять собак! Це можна зрозуміти. Наприклад, я терпіти не можу котів. Зовсім як Фреда. Правда, Фредко?

Пудель згідливо й щасливо ворухнув коротеньким хвостиком-обрубком: ще б пак, любити котів! Пхе, який несмак!

— Може, ти підеш глянеш, чи виключила чайник?

— Який чайник?

— Ти ж казала, що обігрівала ним постіль.

Зробивши винувато-лукаву, мавпячу мінку, від чого ніс її зморщився, а губи випнулися, дівчинка покаянно призналась:

— Не було ніякого чайника, я хотіла так зробити, але мені його не дали, так що не треба нікуди йти... Можна, я ляжу? Ви не гнівaєтесь на мене?

Я на неї не гнівалась. Не знаю, яка я стану у тридцять чи п'ятдесят років, але зараз я добре пам'ятала, що й сама у дитинстві вигадувала усілякі небилиці — і зовсім не називала їх тоді брехнею.

Вмостившись на ліжку, дівчинка натягнула ковдру під самого носа і солодко проворкотіла:

— На добраніч.

Фреда, упевнившись, що господиня її справді збирається спати, не запитала дозволу й стрибнула у м'яке крісло. Рома вдала, ніби не помітила цього, і мені не зоставалось нічого іншого, як і собі не помітити.

Місяць і досі висів перед нашими вікнами. Був він сріблясто-ніжний, світлий, жодна хмаринка не затуляла його: коли місяць дивиться у моє вікно, я не можу спати. І тому вирішила взятися до читання.' Прихопила ж кілька гарних книг і могла дозволити собі почитати в ліжку — хоча дітям і це забороняється. Не дивина, що їм так спішно хочеться стати дорослими.

— Одного я вам ще не сказала... Коли ви запитали про книжки,— напівсонно заговорила дівчинка.— З книжками не обов'язково рахуватись, мало що там написано. А з людьми ж треба. З учителями, з батьками, взагалі — зі старшими, з усіма доводиться рахуватись, усіх слухати, адже так? Уявляєте, як людині живеться на білому світі?

А за хвильку я почула, як вона дихає тихенько й рівно, так, як дихає, заснувши, кожна дитина.

4

Ти хочеш, Ромо, довідатись, про що я розмовляла з учителькою Курницького тоді, у моєму кабінеті? Чи тобі розповісти краще, що за балачка відбулася в актриси з самим Курницьким? Ну, при їх розмові я не була присутня і не знаю усього достеменно, але ж нам з тобою не бракує фантазії, і якщо одне згадати, інше — додумати чи уявити... Хоч і не перекажу дослівно, однак я бачила, що за дверима мого кабінету, у фойє театру, вдаючи байдужих, розглядаючи афіші й портрети артистів, затиснувши шапки в руках, проходжалися однокласники Курницького. їх теж, як і тебе, цікавило, чим скінчиться історія з рогаткою. Гадаєш, вони йому співчували? Сумніваюсь. Чого б мали співчувати? Скоріше — вони мусили б вибачитися за вчинок свого однокласника, принаймні так мені здається. Ми з учителькою побачили їх, Лариса Пилипівна невдоволено запитала, чому діти не йдуть додому.

Освітлений і спорожнілий зал тим часом прибирали: замітали підлогу, вкривали довгими білими полотнищами оббиті золотаво-коричневим плюшем крісла, аби плюш не припадав пилом, а на сцені, за важкою, теж золотисто-коричневою, завісою щось грюкало, чулися голоси, хтось подавав команди, як на кораблі. То робітники сцени й реквізитори розбирали декорації.

Прожектор у бічній ложі на мить спалахнув і згас. Там кінчали роботу освітлювачі. Театр без акторів поволі поринав у загадку і в

легеньку півтемряву, пахло пилом, старою декорацією і тишею. Троє школярів, мабуть, від цього теж зробилися тихі й щось невиразне відповіли учительці, поволеньки й неохоче ступаючи услід за нами.

Звичайно, за мить перед тим вони запримітили, як вийшла з мого кабінету актриса з Курницьким. Може, вони відшукали її портрет серед інших розвішаних уздовж стіни у фойє. На фотографії акторка Ксеня Бортяк має довге волосся і лагідну усмішку, а тепер вони побачили її вельми серйозною, без тіні усмішки, бо в неї не було причини усміхатися, та ще й лагідно. Я тобі казала — в неї коротеньке, по-хлоп'ячому стрижене волосся, і Курницький, якого артистка тримала за руку, міг би звіддаля видатися її молодшим братом.

Хлопець навіть не глянув на своїх однокласників. Йому було зовсім байдуже до того, що вони думають і чому не пішли досі додому, він хотів тільки одного — вивільнити свою руку, затиснуту в міцній, шорсткуватій долоні артистки. Він, мабуть, пробував це зробити, ворушив пальцями й випростовував їх, але Ксеня Бортяк тримала руку його міцно й не відпускала, наче не помічала упертих зусиль хлопця вивільнитись. Вона розуміла, що він ладен одразу дременути геть, а якраз тоді нагодилася чудова можливість для втечі, бо вони переходили через подвір'я, звідки легко було чкурнути до воріт, до виходу з театру. Потім вони вийшли сходами вгору, на третій поверх, подалися далі довгими коридорами, знову натрапили на кілька сходинок — і опинилися посеред великої кімнати. У кімнаті панували по-осінньому ранні, наче припорошені пилом сутінки, ще підсилені рівно розставленими уздовж і впоперек високими шафами. Шафи, мабуть, здалися Курницькому дуже старими. Вони мали різьблені дверцята й гостроверхі шишечки угорі, тому кімната нагадувала фантастичну шахівницю. На стінах хлопець побачив афіші й фотографії, велике, оправлене у темно-коричневу різьблену раму дзеркало. Артистка мимохіть зиркнула в дзеркало, невдово-лено кивнула своєму відображенню у тій текучій, сріблясто-тьмяній поверхні. У цій кімнаті, віддалившись від сцени і від свого сценічного образу, вона врешті відчула, як втомилась, і вже не скидалася на хлопчака-шибайголову,

рухи зробились м'якшими, повільнішими, як у кожної жінки, коли вона дозволяє собі забути про роботу й про необхідність бути підтягнутою, упевненою у власних силах.

Під двома широкими вікнами стояв стіл. На ньому охайно вивершувалися папки й папери, лежали згорнуті в рулони афіші. Шикувалися слоїки з фарбами і клеєм. Поверх цілого стосу папок не дуже надійно, ладна от-от упасти, виднілася справжня дивовижа: на квадратній площині містилася крихітна карусель з барвистими прапорцями, збоку над чимось схожим на іграшковий паркан цвіли жовті, дрібні, як маргаритки, соняшники, поряд випиналися такі ж крихітні піч та стіл. Це був макет, за яким потім робили на сцені оформлення вистави, але Курницький поняття не мав, що воно таке, він хотів і не наважувався запитати. Хлопець розглядав також театральні маски — з дерева, гіпсу й пап'є-маше, і дверцята стола, котрі, як і решта меблів, були прикрашені різьбленими з дерева гронами винограду, фігурками казкових звірів, усіляких химер. Мідні ручки у вигляді лев'ячих пащ виблискували поміж того виноградного листу, коричневого й теж ніби припорошеного сутінками.

Не буду більше розповідати, що ще можна побачити в кімнаті, куди артистка привела Курницького і яку ми всі називали музеєм, хоча ніякого музею там ще не було. Справа ж зовсім не в самій кімнаті, хоча на Курницького вона справила таки враження, і я думаю, що саме на це Ксеня Бортяк і розраховувала.

Тим часом з-за шафи, як чарівник, визирнув хлопець у трохи заширокій на нього сірій полотняній куртці з засуканими по лікті рукавами. Куртка вся була вимащена фарбами, ніби хлопець зумисне її так розмалював або ж витирав об неї пензлі. На руках та на обличчі в нього теж красувалися цяточки фарби.

— Привіт, Володю,— сказала артистка до хлопця і вказала на Курницького: — Глянь, я тобі гостя привела.

Витираючи полою куртки руку, щоб повагом простягти її гостеві, Володя усміхнувся:

— Привіті Гість — це добре. Гість на поріг — щастя в дім. Тільки чим я його почастую? Я ж думаю, цей гість ні клею, ні цвяшків не споживає.

— Жартуєш якось по-школярському,— сказала артистка.— Зрештою, який гість взагалі спокусився б на твій клей та цвяшки?

Володя по-дитячому знітився, зніяковів, та й нічого дивного у тому не було,— жартував, як школяр, бо й справді донедавна був школярем, а тепер вчився в училищі на художника і тут, у театрі, разом з групою досвідчених майстрів працював над оформленням театрального музею. Ти, Ромо, сама розумієш, що йому голова йшла обертом від непевності й від нестримних фантазій, він же ніколи в житті не оформляв ніяких музеїв, а тим більше в театрі для дітей.

Курницького вже ніхто не тримав за руку, і він міг приглянутися до макета, до старовинних шаф та стола. Принюхувався до запаху фарб і пилу, йому кортіло зазирнути в папки, що рівненькими стосами лежали на столах, і відкрити шухляди, котрі таїли в собі дива дивні. Але водночас хлопець мусив, певно, пам'ятати, що привели його сюди не для того, щоб він нишпорив по шухлядах. Навряд чи все так і скінчиться для нього тільки відвідинами великої кімнати, тому прикре передчуття покари й покути не полишали хлопчака.

— А це що в тебе? — вказав художник пальцем на обличчя артистки, де білів пластир, і Курницький, відвернувшись, ураз знітився, зіщулився, наче сподівався ляпаса, від якого не мав права ухилитись.— Що це, Ксеню?

— Дрібниці, не варто й згадувати, як каже Карлсон, що живе на даху. Подразнення якесь. Та ти на нас не зважай, ми на хвилинку. Завари нам тільки каву, ми вип'ємо й підемо... Ага, дай ще нам світла

більше, ми тут дещо переглянемо, хоча б альбоми з фотографіями, щоб не нудитися, поки завариться кава. Ти любиш каву з молоком і пряниками? — звернулася артистка вже до Курницького, той знову зайнявся жарким рум'янцем, і над губою в нього виступили крапельки поту, він поправив окуляри й здвигнув плечем.

Художник торкнув десь за шафами вимикач, під стелею спалахнуло світло. Тоді Курницький звів погляд угору й побачив, що люстра теж стара, мідні обручі на ній переплiталися й творили щось схоже на кулю, кришталеві підвіски наче задзвеніли, спалахнули, заблищали голубувато, рожево й фіолетово, бренькнули стиха, пробуджені жовтим світлом ламп.

Я гадаю, ти повіриш, що несподіване почуття залежності, покірливості могло тоді огорнути Курницького. Він ніби й сам розчинявся у сутінках великої кімнати, піддаючись поволі новому настрою і уперто не бажаючи піддатись. Якби він умів окреслити словами все, що відбувається, то сказав би, що його хочуть приручити, лагідно приборкати, а він пручається, щоб не коритися тій лагідності, тому м'якому світлу старої, може, навіть чарівної лампи.

Розумієш, дорослі вірять, що бажають дітям тільки добра. Самого лише добра. І коли Ксеня Бортяк забрала з собою Курницького у наш "музей", вона була переконана, що це значно краще, аніж читати йому мораль чи скаржитися батькам. Однак Курницький не міг здогадатися про її добрі наміри. Він же сам підступно стрельнув з рогатки, то хіба не міг сподіватися підступності й від ображеної артистки? Кожному, хто стрельнув би у нього, хлопець дав. би у вухо — та й по всьому. Тут же на нього, як він думав, чигали душеспасенні балачки, та що тобі пояснювати, ти й сама знаєш, як діти ставляться до тих балачок, а тим більше такий от Курницький. І раптом — чудернацька кімната, кава з молоком і смішні запитання артистки, на котрі не знаєш, як відповідати.

— У футбол граєш? А в шахи? Читати любиш? Куриш? Не може бути, невже ніколи не пробував затягнутися цигаркою? А в карти граєш?

Підніжку можеш підставити? Ану свисни, слухай, в чотири пальці, не кажи, що не вмієш!

Обережний Курницький на все тільки обачливо здвигає плечима й поправляє окуляри, а Ксеня Бортяк не відає, як до нього підступитись, і випитує, чи є в нього брати й сестри і з ким він товаришує. І знову хлопець тільки поправляє окуляри, прикушує губу й хоче, аби якнайскоріше скінчилася ця мука з пряниками, кавою і чудернацькими запитаннями, бо врешті йому терпець урветься, це скільки ж можна витримувати таке?

Коли я зайшла до "музею", артистка якраз видобула з шухляди альбом, на жовтому цупкому папері якого трималися старі фотографії. Під деякими стояли підписи й пояснення, інші були як нерозгадана загадка, бо вже не жили на світі люди, котрі б могли сказати, хто зображений на фотознімках. З них споглядали на світ обличчя акторів, які журилися, реготали, страждали, бо журилися, реготали чи страждали їхні герої тої миті, коли зафіксував їх об?єктив фотоапарата. І хоча діялося це півстоліття тому, радість, і смуток, і страждання нікуди не зникли, вони жили на фотографіях і в історії самого театру. Та тільки ніякі театральні проблеми Курницького не обходили, він і не здогадувався про них, альбом зараз був для хлопця просто можливістю захиститися від запитань і балачок.

— Ох,— похопилася Ксеня,— а ми з Курницьким ще й не поговорили по-людському.

Голос у неї був бадьоренький, наче вона грала на сцені Буратіно або ж збиралася вести з Курницьким мову про футбол.

— Кави з нами вип'єш? Агей, Володю, що там чувати з кавою?

Художник якраз виходив із свого закамарка, з-за шафи, тримаючи в руках, наче фокусник, дерев'яну тацю з кавником і чашками, там же

було молоко й пряники та іриски для Курницького, і від цього домашнього запаху кави з молоком Курницькому мало б стати затишніше й спокійніше, вже повинен був зрозуміти, що йому не збираються дорікати, картати і переконувати в тому, що він — шибеник і негідник, однак Курницький цього не розумів і далі нітився, поправляв окуляри, втупившись у фотоальбом, і ледве зважився сьорбнути кави.

Сутінки огортали світ. Темніло поволі, але невідступно, і вікно стало темним,— тоді Курницький врешті із надією запитав:

— Можна мені йти додому?

— Ох,— знову похопилася Ксеня,— я не помітила, що вже так пізно! Ну, звичайно, звичайно, тобі ж уроки ще робити, а я тут з альбомами,— чомусь навіть провинно, покаянно говорила Ксеня Бортяк, погладжуючи свою хлоп'ячу чуприну. Курницький тим часом незграбно натягав на себе куртку і вже тримав у руках шапку, уже стояв при порозі, збираючись прощатись, чимдуж тікати, і я з жалем подумала, що артистка, мабуть, програла гру, не вдалося їй ані зрозуміти причину поведінки Курницького, ані змусити його розкаятись. Ксеня сама відчувала свій промах і тому намагалася затримати хоч на хвильку відхід Курницького.

— То як же тебе звуть, Курницький? — запитала вона, збираючись потріпати хлопця по худенькій потилиці, але ще раніше, ніж він швидко, раптово відсахнувся, не так помітивши, як відчувши цей її порух,— простягнуту до нього руку,— вона й сама втямила, що не слід цього робити. Адже хлопці не терплять, коли їх поблажливо потріпують по потилиці, поплескують по плечу або ж погладжують по голівці, і вона своєчасно відвела руку.— Може, таки нарешті розкриєш таємницю свого загадкового імені?

— А нащо вам? — звично ворухнув плечем Кур-ницький.— Кличте на прізвище, як усі,— сказав він, і якраз тоді Володя, який щойно був зник

за однією з шаф, знову несподівано виник, тримаючи в руках театральну маску. Була вона весела й смутна заразом, великий рот її сміявся й жалісливо кривився у мовчазному сміхові. Володя простягнув маску Курниць-кому.

— Візьми собі, хочеш? — і, запримітивши вагання хлопця, спитав: — Не подобається?

— Хіба я знаю? — сказав Курницький, поволі простягнув руку, поволі взяв маску і, трохи непорозуміло потримавши її у руках, притулив до обличчя. І тоді артистка, радісно стріпнувши головою, почала знову із свого улюбленого "слухай":

— Слухай, Курницький, а це ж ідея! Приходь до мене на заняття драмгуртка. Ти знаєш, де Будинок учителя? Приходь, ти мусиш мені допомогти.

Поволі відвівши від обличчя маску, Курницький насмішкувато й недовірливо перепитав:

— Допомогти? Я?

— *От який же ти нетямущий! Чекай! Ти тут заплутаєшся в наших лабіринтах, я тебе трохи проведу і все розтлумачу.

Вона накинула на плечі куртку, й вони вийшли — артистка Ксеня Бортяк і шестикласник Курницький, який так і не назвав свого імені. Хлопець тримав у руках маску і, напевно, поняття не мав, чи тішитися йому з того подарунка.

5

Підйомник забирав лижників на вершину. Звідти, згори, варто було оглянути світ, бо відкрився він розлогий, іскристий і добрий. Ніде нема

гір, добріших і гостинніших од Карпат, принаймні такими вони здалися від першої зустрічі, і своєї думки я не зміню, нехай навіть доведеться потрапити в грозу, чи в туман, або вступити у хмару на гірських плаях, нехай хоч яка заметіль шаленітиме — гори в тому не винні, бо незалежно від них стихія лютує і йде далі, поли-шаючи нерідко страшні сліди своєї влади над горами, а самі Карпати не поглядають ніколи зневажливо і погірдливо на людину навіть з висоти самої Говерли, не насміхаються з упертих зусиль людини піднятися з нею врівень.

До підйомника ми прийшли втрьох — я, Рома і королівський пудель Фреда.

Я прийшла без лиж. Ромині зусилля роздобути їх для мене виявилися марними. Зате в моєму розпорядженні опинилися найкращі в світі, швидкохідні санки "Чук і Гек". Вони мчали з космічною швидкістю, злітали високо вгору на трамплінах, прямували куди заманеться саме тоді, коли ми докладали зусилля до керма, і спинялися лише за відчайдушну секунду до катастрофи — приміром, зіткнення з лижником, деревом чи чужими санками.

Отже, ми стояли біля підйомника, Фреда терпляче дивилася на Рому, Рома благально — на мене. Вона хотіла, щоб я залишилася унизу з Фредою, хотіла бодай раз піднятися вгору й птахом злетіти вниз. Тим більше, що ті двоє хлопчаків, у яких голови, якщо вірити Ромі, набиті самими лише тенісними м'ячиками, без страху за ті свої голови ось уже втретє хвацько спускалися вниз, з-під їхніх лиж вихором летів іскристий сніг, вони почувалися дуже добре, їхні барвисті куртки сліпуче-дратівливо миготіли перед нашими очима. Хлопці водночас, ніби змовились, скинули вовняні шапочки і насмішкувато помахали ними, не то вітаючи Рому, не то відверто дражнячи її. І це годі було витримати; звичайно, це вже було понад людські сили, тому я сказала дівчинці:

— Піднімайся.

Я взяла Фредин ремінець і накрутила на руку. Фреда спершу ніби все зрозуміла. Вона глипала то на мене, то на дівчинку, поводячи своїми круглими, на диво чітко вималюваними бровами, спокійно сиділа на снігу, постукуючи куцим хвостиком, стріпувала вухами — поки Рома йшла до підйомника, поки стояла, дочікуючись своєї черги, поки рушила й поки куртка її майнула попри нас. А потім "Чук і Гек" зосталися на самоті, бо я ледве встигла вхопити Фредин ремінчик, котрий вона видерла, і ледве втрималася при тому на ногах: собака потягла мене нагору, гадаючи, що з господинею коїться лихо. Звичайно, ми не встигли за підйомником, і винна в цьому була тільки я, бо сама Фреда, напевно, шугонула б на вершину. Я ж не була здатна на такий подвиг. Фреда не зважала на біль від туго напнутого нашийника, не дбала про мене— її цікавила тільки Рома. Мабуть, я ніколи не забуду того неймовірного марафону під гору, але далі було ще неймовірніше: повз нас проскочила на шаленій швидкості лижниця в сірій куртці, шапки на ній не було, русяве волосся тріпотіло на вітрі, вихор снігу світлим довгим шлейфом тягся за дівчинкою, палиці вона тримала під пахвами. Фреда, круто розвернувшись, щосили шарпонулася й помчала за дівчинкою, звичайно, добряче смикнувши при тому й мене. Я не втрималася на ногах і теж покотилася вділ, не маючи змоги затриматися відразу. Думаю, то був на диво щасливий день, бо нікому з нас нічого не сталося. Навіть Ромині лижі зосталися цілі, і санки чекали на нас неушкоджені, на тому місці, де ми їх покинули. Засніжена, мокра, з налиплими на шерсть і поміж подушечками лап круглими льодяними шишечками (вона їх потім обдирала й вилизувала добрих півдня) Фреда не давала Ромі підвестись. Вона щасливо повискувала, стрибала й тицялася писком просто в обличчя дівчинці, а та, звівшись на коліна, переможно й гордовито поглядала на цілий світ. І ті двоє "типів" бачили її тріумф. Не могли не бачити. Мусили бачити.

— Ага, хто виграв? — вигукнула вона хлопцям.— Казали — не може такого бути! Хто казав — не може?

— Не може, звичайно,— сказав один з хлопців, наблизившись до нас. — З першого разу так не з'їдеш. Ти тренувалась!

— Хто? Я?! Говори, та не заговорюйся! Мені тільки тиждень тому слаломні лижі позичили, черевики до них я вперше взула! — І вона, недбало пхикнувши, відвернулася від хлопця, ще тільки кинула через плече: — Програв — май мужність признатися. Завтра позмагаємось на горі Тростян.

— Оце вже ні,— енергійно втрутилась я.— На Тростян тебе, голубонько, ніхто не пустить. Тростяна тобі не бачити, як власних вух — що вже ні, то ні, досить з мене й цього, на Тростяні ми з Фредою ради собі не дамо, кісток не позбираємо!

Врешті вона зволила згадати про мене. Зволила — і враз кинулася на шию, мало не збивши мене з ніг, і вже обоє з Фредою в якомусь воістину дикунському танці стрибали довкола мене, потрутивши санки, і Рома вигукувала:

— Бачили? Ви бачили?

— Ти що, закладалася з ними?

— Ага,— радісно усміхнулася Рома.— На музику. Сьогодні ввечері буде музика. Му-узика буде сьогодні ввечері! Така, як мені заманеться.

Увечері музика справді була. Може, трохи заголосна, але та музика й мене звабила у просторий хол, де пахло свіжим деревом, живицею, де жовтувате світло лампи м'яко заглядало в очі. Тіні заламувалися на стінах, стелі, пнулися в найдальші закутки холу, і музика відбивалася від кожного гострого зламу, від синювато-чорних вікон, за якими дихали холодними снігами Карпати. Рома й ті двоє хлопчаків, забувши свої недавні суперечки, усміхнені й у повній злагоді ловили ногами, руками, долонями жваві й ритмічні звуки і танцювали, не дбаючи зараз ні про що на світі, окрім самого танцю. Один з хлопців, однак, запримітив мене і, вибравшись з гурту, теж запросив до танцю. Я, звичайно, не відмовилась і не стала кепкувати з того, що такий собі

п'ятнадцятирічний хлопчак здумав танцювати з поважною особою, в котрої за плечима університет і однорічний досвід роботи в театрі. Зрештою, мій "кавалер" тільки втягнув мене, в ту рухому, веселу, захоплену танцем компанію, а сам враз опинився у протилежному кінці холу, може, то музика штовхнула хлопчака аж туди, а може, йому забракло відваги бодай кількома словами перекинутися зі мною. Та ми й так танцювали всі разом і ніби кожен зосібна, і рухи кожного були ніби повторенням, дзеркальним відбитком рухів усіх інших, а водночас ніхто й не збирався наслідувати партцера, маючи своє власне сприйняття музики, вигадуючи власний візерунок танцю.

Рома одяглася з чисто карнавальною зухвалістю в зелені широкі штани, вони сягали їй трохи нижче колін, і до тих штанів анітрохи не повинні були пасувати смугасті підколінники, спортивні туфлі, рожева, справді гарна, з аплікацією блузка та фіолетова вервечка у заплетеній збоку короткій косичці. Однак обличчя дівчинки було таке чисте, щасливе й просвітлене, що навіть строкатий, трохи безглуздий, на мій смак, одяг не руйнував моєї радості, коли я слідкувала за нею. Фреда умостилася на дивані, нетерпляче ворушила вухами: як видно, нервувала. їй не до шмиги ця музика, ані цей шарварок і шалений танець, котрий відірвав від неї господиню.

Здавалося, що Фреда кинеться у той вир, і тільки, мабуть, сувора попередня заборона дівчинки утримувала собаку од зухвалого вчинку.

Три дні тому я не бажала нічого, крім самотності й. можливості зосередитись на роботі, а от уже витанцьовую разом з дітлахами! Ну, нехай не зовсім з дітлахами, є тут чимало дорослих, але ж вони, ті дорослі, опинилися тут задля відпочинку й спорту. їм не треба працювати, у них є лижі, гори й музика, це я мала б зайнятися статтею, але мені бракує сили волі, щоб не піддатися спокусливій музиці, й цікавим балачкам, і білому снігові в горах.

Танцюючи, Рома опинилася біля мене:

— Як музика? Не знаю, де вони роздобули цей запис, але я ж таки маю те, чого хотіла! Недаремно з гори спускалася, правда? Хочете знати? Тільки нікому не розповідайте, добре? — зашепотіла вона мені в самісіньке вухо.— Я вам признаюсь: було страшно, тільки страх виявився веселим, ви не вірите, що від страху може стати весело?

І знову музика не то потягнула, не то кинула дівчинку кудись далеко від мене, а чи вона сама надумала відступитися геть, враз пожалкувавши, що призналася про свій недавній страх; все ж вона й на мить не спускала з мене ока, бо як тільки я рушила сходами вгору, до нашої кімнати, щоб таки взятися до роботи, Рома опинилася поруч:

— Можна, я ще трохи побуду? Ви ж не ляжете ще спати, правда? Ви мені дозволите знову до вас?..

Тон у неї був благальний і трошки провинний, я ледве втрималася, щоб не засміятись: ну от, навіть тут, у гірському селищі під час відпустки, продовжую бути вихователькою!

— Дозволю... Я хочу ще попрацювати. Тільки не знаю, чи твоя весела музика не звабить мене знову.

— Ми не довго,— запевнила Рома, начебто тільки від її волі залежало, бути чи не бути музиці в пансіонаті, бути чи не бути танцям, і вистрибом кинулася до гурту.

Білий аркуш паперу так і лежав переді мною неторканим, коли дівчинка з собакою прийшли з холу. Музика все ще не замовкала, внизу продовжували розважатись, однак Рома зреклася розваг — задля мене, чи що? Не озиваючись ані словечком, вона тихенько роздяглася. Пирхаючи й ловлячи дрижаки, вмилася холодною, мало що не крижаною водою і вмостилася на своєму ліжку з книгою.

Я теж мовчала, усе ще сподіваючись повернути собі робочий настрій, але безнадійно білий чистий аркушик розростався до безконечності, здавався велетенським, як безмежний степ, укритий снігом, і на тому сніговому безмежжі не існувало жодного деревця, куща, птаха чи просто якогось сліду, за який можна було зачепитися думкою.

— Поговоримо? — запитала я.

— Вам не пишеться? — співчутливо поцікавилася дівчинка, книжка лежала на підлозі, я зиркнула на заголовок: "Наполеон" Тарле. Це зовсім не в'язалося з її танцями під музику, невже вона везла таку серйозну книгу сюди, наперед знаючи, що тут будуть лижі, музика й настільний теніс? Майнула навіть думка, а чи не для похвальби взяла: он що я, мовляв, читаю?

— Не пишеться. А тобі не читається?

Вона усміхнулася, сіла на ліжко, так само, як учора, обхопила руками коліна:

— Ви б хотіли стати знаменитою?

— Знаменитою? Тобто як — знаменитою?

— А так. Як Мікеланджело чи Наполеон. Чи... — вона пошукала й знайшла щось ближче, на її думку, до мене: — Чи Заньковецька?

— А хіба це залежить від мого бажання?

— І від бажання. Треба тільки нараз зрозуміти де себе шукати.

— Ти пробувала? І як — знайшла?

Жартівливого тону дівчинка не прийняла і відповіла повагом, наче звірялась в чомусь дуже для неї важливому:

— Мені зараз чотирнадцять, а в шістнадцять я мушу знати, що можу й повинна робити. Остаточно. Бо потім залишиться дуже мало часу.

— На що?

— Як — на що? На саму роботу. Ви не ображайтесь, але я не хочу сидіти ось так, як ви, над папером і мучитись від того, що не пишеться. Не пишеться, не робиться — це тоді, коли людина взялася не за своє.

— Думаєш, як за своє, тоді все легко, тільки свисни — тут тобі й слава, тут тобі й успіх?

Зачепила мене мала за живе. Я зовсім не вважала, ніби не за свою роботу взялася, хоч і не писалося. Я й не любила, коли все йшло легко й без труднощів, не вірилося в те легке, ніби випадкове, адже й радості тоді нема.

— Та ні, я щось не так сказала. Я ж не про вас, я взагалі. Знаєте, ми з тими двома хлопцями цілий вечір сперечалися. Про вас.

Я думала, вони цілий вечір витанцьовували, а вони, виявляється, сперечалися, та ще й про мене.

— І до чого дійшли?

— Та ні до чого. З ними хіба до чогось дійдеш? Ви,-може, забули, я вчора казала, що я — ніби дзеркало; ніби чужі думки крізь мене проходять, а своїх нема. Це вони мене й нашпигували своїми дурненькими думками, так усе й поприлипало. Все не моє, все чуже,— сказала вона з гіркою тугою,— я знаю, не кажіть, що це неправда... А ви, ви самі собі надумали працювати в театрі чи просто так вийшло?

— То ви про це сперечалися?

— Ні, про інше.

— Що ж, про інше — то й про інше. Сама надумала. І обставини так склалися. Одним словом, пощастило, як кажуть.

— Пощастило? Значить, ви любите театр? Тільки правду, саму лиш правду кажіть, я вас дуже прошу.

— А чом би неправду мала тобі казати? Люблю.

— Взагалі театр — чи саме ваш? Він же,— тільки не гнівайтесь, будь ласка,— такий собі, не дуже. Не найкращий у світі.

Я не придумала нічого іншого, мудрішого, то й запитала:

— А ти хіба найкраща? А от же мама тебе любить.

— Хм... По-перше, це ще довести треба. А по-друге, це зовсім інше. Мама ж не могла вибирати, шукати. Нащо ви таке порівнюєте? Всі дорослі однакові, ніхто не хоче розмовляти з нами серйозно, а тільки так, аби відмахнутись.

— Не вигадуй, я серйозно... Ну, невдалий жарт, вважай. Я люблю театр. І взагалі, і цей, свій, не найкращий у світі. Найкращий легко любити. А те, що так собі,— спробуй!

— А я не люблю театр взагалі. Купую квиток, бо так треба, бо учителька спокою не дасть, купую і не йду на виставу. У нас у класі майже всі так роблять. От кіно, дискотека — інша річ, а театр — ні. Ви не гніваєтесь?

— Чого ж би? Я й не думаю, що всі повинні любити театр. Дехто, може, й не доріс...

— Хто? Ну, я не доросла, а мама, наприклад, чи тато? Вони в мене, знаєте, ін-те-лек-туали, я знаю, це не професія, це, як тато каже, просто необхідність. А без театру обходяться — і нічого, нормально.

Тепер мені справді здавалося, що до неї попристававали чужі думки, слова, вона сипала ними, не завдаючи собі труду чи клопоту, щоб перевірити вартість тих слів. Жарти дорослих узяла, видно, за істину, за правду, і як я могла сперечатися з нею?

— Що ж, хтось обходиться. А от актори не можуть. І вони здебільшого самі вибирають собі професію.

— То їм, може, байдуже, що ми не ходимо? їм аби грати, а хто там у залі і скільки — байдуже?

— Дурне говориш, вибачай.

Не знаю, чому з усього, що можна було розповісти їй про театр, я вибрала історію з Курницьким. Може, вона своїми запитаннями (байдуже, хто в залі?) спонукала мене до цього? Тільки надумала слово вимовити, а Курницький мій тут як тут, вигулькнув, підніжку ніби поставив, ох, той Курницький! Жарти жартами, але, може, це він заважає мені писати оту мою статтю про театр? Нормальну, спокійну статтю на замовлення.

6

Пригадуєш, Ромо, на чому ми спинились? Ксеня Бортяк пішла провести Курницького, щоб не заблукав, бува, в театральних лабіринтах, я зосталася в нашому "музеї", куди зайшло ще кілька

акторів. Звичайно, мусила розпочатись балачка, бо для чого ж іншого вони зайшли?

— Ви можете мені пояснити, навіщо він це зробив? — питає, повернувшись до "музею", Ксеня Бортяк; торкаючись ранки на лиці, під оком.— Яку злість на мені вимістив? На кого злість?

— Дай тому спокій,— радить їй актор-скептик, ак-тор-насмішник.— Подякуй щасливому випадкові, що ока не вибив. Забула, де працюєш? Дитячий театр, цим усе сказано!

— Що ти! — обурюється Ксеня.— Для дітей же — не для шибеників, не для злочинців! Ну, знайшовся один такий, я й хочу знати, чому, навіщо? Що я йому завинила?

— Ох, коли б тільки один! — не вгамовується скептик.

Він має докази: колись педагог, яка працювала в театрі ще до мене, зібрала цілу,колекцію з конфіскованих у дітей рогаток, вузеньких скляних трубочок, з яких добре стріляти пластиліновими кульками. Було чимало водяних пістолів, а ще також обгорток від цукерок, які дехто дуже спритно жбурляв з балкона вниз, у партер, на голови товаришів. Ксеня тільки рукою махнула на згадку про те, але ж біль од влучного пострілу Курницького не минув.

— Ксеню, а чом же ти його самого не запитала, нащо він так зробив? — подає голос юний художник Володя. Він сидить навпочіпки й пильно вдивляється у розстелений на підлозі великий аркуш ватману. Там якісь загадкові малюнки, креслення й різнокольорові акварельні плями. Хлопець вдивляється у ті плями, але водночас слухає, що говорять.

Повинна тобі сказати, Ромо, що таких фантазерів, як Володя, тільки зі свічкою вдень пошукати, йому ж доручено працювати над оформленням "музею", власне, над маленькою часточкою майбутнього

"музею", а хлопець уже бачить, як гарно виглядав би новий театр, збудований за його проектом. Ось про Володю ти б не зважилася сказати, ніби він не за своє діло взявся, хоч знайшов те діло легко, просто, ніби зірвав з дерева достиглий плід. Отаке собі велике, гарне, рум'яне яблуко. Подобається тобі моє порівняння? Правда, це не тобі в докір, усе так і є: Володі театр здається розкішною, барвистою, дзеркальною кулею, де кожна грань висвічується, іскриться й палахкотить живими кольорами, так, наче та куля весь час обертається в снопі сонячного світла й сонце вділяє їй від своїх щедрот золота, червіні, й смарагдової зелені, і радості, і незбагненного тепла. Так, це все про той театр, котрий, на твою думку, не найкращий у світі. Володя знає його змалечку. Хлопець при тому театрі виріс. І театр для хлопця, як незгасна ватра, при якій можна обігріти мільйони рук і мільйони душ, і для нього найсвітліша мрія — стати театральним художником. Чи знаменитим? А чом би й ні? Чому б не хотіти зробитися уславленим, прославленим, знаменитим? Але він не заперечить, коли йому спершу запропонують роботу бутафора. Володя не просто дивиться на розквітлі в небі білі й рожеві хмарки й мріє про нездійсненне. Він утішається не тільки фантазіями, але й роботою. Коли закінчаться суперечки і актори, що сидять у "музеї", підуть на вечірню репетицію або ж на виставу, Володя залишиться на ніч у цій не надто, якщо сказати правду, затишній кімнаті, де над ранок вистигнуть батареї, стане самотньо й тихо. Залишиться на цілу ніч для того, щоб знову взятися до ескізів. Учора він показував один із варіантів головному художнику театру, а той, задумливо пом'явши в долоні свою кучеряву бороду, потицяв пальцем у креслення і, так само задумливо, й слова не мовлячи, поглянув на юного автора проекту. І той зрозумів правду без зайвих балачок. Він радіє, що надвечір сидять з ним у кімнаті актори, вони принесли смачних пиріжків з м'ясом і картоплею, усі їдять ці пиріжки і п'ють каву, від пиріжків мало що залишається, а розмова ніби щойно почалася. Я бачу, як Володя намагається проникнути в усі турботи й тривоги, зрозуміти й те, чому Курницький вистрілив з рогатки під час вистави.

— Я кажу: таке не вперше трапляється, так що ти, Ксеню, не бери того близько до серця й не думай, ніби стала героїнею,— жартує знову скептик.

— Але ж досі стріляли у фашистів, зрадників, у негідників і злих розбійників, а цей — у мого доброго й ласкавого Минька! — мало не плаче артистка. Вона сповнена до Курницького гнівом, жалощами й зацікавленістю водночас, вона ж просила його прийти на репетицію в Будинок учителя, там у Ксені Бортяк є школярі, з якими вона ставить веселі вистави: про Буратіно, Пеппі Довгу Панчоху та щасливого Омелька, котрому слугувала щука. Однак цієї миті артистка ніяк не може вибачити Курницькому його вчинку, бо йдеться їй не так про себе, як про Минька.

— Нащо приводити на виставу шестикласників? Вся справа в тому, що вони нічого не зрозуміли, їх треба ще казками й манною кашею годувати, а не розмовляти про серйозні речі.

Володя обурюється за шестикласників. Він і сам же не так давно був школярем, він у цьому товаристві наймолодший, і хоча страх— який лихий на Курницького, все ж пробує захистити шестикласників.

— Чому ви так на них? Може, ви просто не помічаєте, як вони ростуть? Ви бачили малюнки тбіліської школярки Русудан Петвіашвілі? їх у газетах друкували, в журналах, дитині ледве чотирнадцять, а як вона малює! Діти — це загадка,— раптом робить висновок Володя. Ми всі сміємося, бо ж він і сам майже дитина, йому тільки недавно минуло шістнадцять, а й собі ж — у філософію про дитячу незбагненність!

Не образившись, Володя сміється разом з нами, він шукає в своїй папці видерті з журналу репродукції малюнків Русудан і з захопленням показує їх нам. Ми дивимося на ті малюнки — там фантазія переплітається з точністю й чіткістю ліній. Русудан малює химерних звірів, ніби ілюструє стародавні індійські легенди, хоча, може, й не

читала їх. Роздивляючись малюнки тбіліської школярки, я радію з того, що Володя так щиро приймає чужий успіх. Це ж справжній талант, слово честі,— отака цілковита відсутність заздрості.

— Знаєте,— тихенько й скромно озивається зовсім ще молоденька артистка, яка досі не зіграла жодної ролі, а працювала тільки в масовках,— по-моєму, нам треба терпіти всі їхні вибрики, репліки — і добре працювати, навіть якщо в масовці, навіть якщо вимовляєш тільки два слова.

— Терпіти? Ніколи в світі! Вони ж нам на шию сядуть, вони проженуть нас із сцени й почнуть самі показувати театр! — гнівається скептик, але всі знову сміються, уявивши собі цю картину: школярі — на сцені, актори — в залі.

— А про таке можна навіть п'єсу написати,— каже молоденька артистка.

— По-моєму, в усьому винен телевізор,— озивається ще хтось із присутніх.— Мені мама розповідала, що вона ось такою ж шестикласницею безліч разів дивилася у нашому театрі "Овода", і досі пам'ятає виставу, і їм квитки не приносили до школи, не упрошували, як тепер, купити той квиток, вони самі йшли до каси й приносили квіти для акторів, а тепер телевізор усе замінив...

Коли вгасають розмови й актори розходяться, я маю змогу подумати над усім почутим. Приміром, я згодна з Володею — шестикласники можуть розуміти серйозні речі. Слово честі, дітлахи мудріші, ніж нам іноді здається. Я маю на те докази, ось послухай.

Коли робота над "Весняними перевертами" наближалася до кінця, режисер погодився, щоб я привела на вечірню репетицію саме шестикласників. Це були мої гуртківці з однієї школи. Того вечора діти прийшли до театру маленькою групою, зайняли один ряд якраз

посередині залу, сиділи тихенько, принишкло, придивляючись до всього. В залі світло не гасло, йшла звичайна, зовсім звичайна і звична робота: репетиція. Кілька разів режисер змушував починати сцену від початку і сам виходив на кін, щоб показати якусь деталь, уточнити рух актора..Моїм шестикласникам відкривалися стосунки режисера й актора в процесі роботи, і сцена перед ними була не вбрана, не прикрита кулісами, ані не покреслена на безліч кутів декорацією, освітлена рівним, нейтральним світлом. Ніщо не допомагало дітям у сприйнятті і ніщо не підсилювало їхню фантазію — ні світло, ні музика, ні костюми. І яка ж я була рада, коли вони всі зрозуміли виставу так, як хотів того режисер, хоча бачили тільки репетицію.

Після репетиції повертались додому всі разом — я, мої шестикласники і Ксеня Бортяк. Ішли гуртом: було пізнувато, ми не зважилися відпустити дітей самих. До того ж хотілося послухати, що вони скажуть про репетицію. Говорили про виставу, про шкільні їхні справи, про наше місто, навіть про погоду.

Дощ, упертий і нав'язливий, періщив щосили. Парасолька знайшлася тільки одна на всіх, але її так і не розкрили і не сіли в трамвай, а йшли пішки. Діти — то одне, то друге — намагалися опинитися поруч із артисткою, щоб допитатися чогось такого, чого не довідаєшся у класі, в залі, в кабінеті. Ви як стали артисткою? А це важко — грати хлопчиків? А вам подобається ваша робота? А яку професію ви б вибрали, якби не театр? Учителькою хотіли б бути? Невже ви всі ролі напам'ять знаєте?

Поміж смішними, наївними, але важливими для дітей запитаннями виникали й такі, що були дуже важливі для самої актриси. Ви не заздрите, якщо комусь краще роль вдалася? Ви — талановита артистка? І ще одне: а як ви будете грати хлопчиків, коли старою станете? Чи ви когось іншого почнете грати, чи взагалі покинете роботу?

— Старою — це ж, по-твоєму, скільки років мені буде?

— М...мм. Не знаю. Тридцять? Тридцять п'ять? — школярка на артистку дивилася і розмірковувала, чи не образила, чи досить часу до старості відміряла?

Актриса пам'ятала, що й сама в такому юному віці вважала тридцятирічних безнадійно старими. І тепер не образилася на дітлахів, а тільки сміялася разом з ними й призналася, що справді нелегко бути на сцені хлопчаком. Але вона могла б їм пояснити також, що і в пору зрілості й поважності в душі актора зостається щось дитяче, жартівливе й лукаве, коли хочеться встругнути щось неймовірно добре й веселе, аби світ здивувався й голосно бив у долоні з утіхи, і як воно гірко й боляче виявляти, що час для таких веселих жартів несподівано минув, хоча знаєш ніби від самого початку усе наперед, знаєш, на що ідеш, недарма ж ти — Актриса — Травесті, Актриса, перебрана Хлопчиком. Тоді був пізній і холодний, з дощем та мокрим снігом вечір, і артистка залишила ту балачку на пізніше, до іншої зустрічі. Вона пояснювала їм, що артист і учитель — дуже близькі професії, усякий артист — трохи учитель, а всякий учитель — трохи артист. І вони повинні бути добрі й талановиті.

Мої шестикласники дуже добре розуміли артистку того вечора, і ось маєш тобі — інші їх однолітки були байдужі до гарної вистави, а Курницький стріляв з рогатки, наче даючи нам усім зрозуміти, що було щось не так, і чи то вона, актриса, не зуміла примусити Курницького сидіти тихо, з розкритими від цікавості й захоплення очима, чи то в хлопцеві щось лихе загніздилося, що заважало йому чути світ і людей.

..."Музей" спорожнів, усі порозходилися, у великій коричневій кімнаті зробилося тихо. Художник узявся до своїх ескізів. Ксеня Бортяк дивилася на його широкі плечі, похилені над столом, на міцні гарні пальці, якими він тримав фломастер, креслячи щось на папері. Вона стояла тихо, Володя й не знав, що вона тут і спостерігає за ним, так був захоплений своєю роботою. Ксеня добре знала, що хлопці не люблять, аби їх погладжували по волоссю, вони відхиляються або шарпаються від

лагідного дотику, як шарпнувся Курницький, і тому не торкнулася художника долонею, а тільки сказала:

— Я вже йду. Ти знову будеш цілу ніч працювати, синку? — це й усе, що вона сказала вголос, а сама подумала, що син її Володя схуд, аж вилиці побільшали й потемніли, і темнішими зробилися світло-сірі, широко розставлені очі під густими бровами, і зовсім цей зайнятий своєю роботою шістнадцятирічний художник не схожий на того малюка, її синочка, яким він був ніби вчора,— з величезними очиськами і крапчастим бантом під комірцем білої сорочечки. Той малюк зостався тільки на фотографії.

— Знову на цілу ніч засядеш? — повторила актриса своє запитання, і аж тепер хлопець почув і відповів:

— Так, мамо,— але не відірвався од роботи. Артистка розуміла, що син її виріс і має свій

власний світ, вона нічим зараз не може допомогти синові, хоч би й зосталася поряд. Художникові для роботи не раз потрібна і самотність, він може часом малювати просто на вулиці, серед натовпу цікавих глядачів, а часом мусить зосередитись, забути все, окрім того, над чим трудиться, і мати художника, зовсім маленька, ледь помітна серед старих коричневих шаф, поволі рушила до дверей, у прохолодну темряву, що панувала о цій порі в кожному закутку театру.

І все ж вона зоддалік заговорила знову:

— Слухай, Володю, як думаєш, він прийде, той Курницький? Чи йому начхати на все? Здається, я розучилася розмовляти з хлопчаками, коли стрічаюся з ними в житті, а не на сцені. Геть розучилась, відколи ти підріс, а твій тато став поважним, статечним і з сивиною на скронях... Твоя маска, Володю, сподобалася тому хлопчакові більше, ніж мої повчання. Володя озирнувся: — Ксеню? Мамо Ксеню, ти ще не пішла? Ти

щось казала? А я подумав — у мене галюцинації: ти пішла, а голос твій залишився. Ти щось казала, мамо?

— Слухай... Та ні, нічого. То я так.

— Скажи від мене татові добраніч і поясни йому: я не байдикую. Він знову дорікатиме, що тепер театр і мене забрав у нього.

— Добре,— сказала Ксеня і тихо зачинила за. собою двері.

Однак я напевно знаю, що додому тоді вона відразу не пішла, а піднялася поверхом вище. Високою білою смугою виднілися двері до малого репетиційного залу, з-під дверей вибивалося гостре лезо світла, чулися голоси — видно, там ще працювали актори, хтось награвав на фортепіано веселу дитячу мелодію. Мелодія трохи не пасувала до настрою артистки, але водночас і не заважала їй, як не заважає сонячне тепло, коли людині сумно. Артистка сіла у крісло біля невеличкого столика з тонкими, хиткими ніжками. Столик давно списали з ужитку, він наче й не існував уже, цей невеличкий білий столик, використаний в кількох виставах, але хтось, пожалівши, переніс його сюди, під стіну репетиційного залу.

Вмостившись біля хиткого столика, Ксеня Бортяк передумувала день минулий і, може, ще якісь давніші, бо ж усі дні між собою пов'язані тісно, і хто знає, чи в якомусь дуже давньому не таїться початок і причина нинішнього.

Хотіла б я довідатись, Ромо, чи й тобі коли траплялося отак заховатися в потайний закапелочок, у вечірню темряву, коли навіть долоні стають невиразними, майже невидимими, коли здаєшся й ти невидима цілому світові. Чи траплялося й тобі так сидіти й розмірковувати про якийсь день, або ж про вимовлене знічев'я кимось слово, або ж про те, що ти могла повестися зовсім інакше, могла вчинити добре, а вчинила кепсько? Чи, може, діти просто не встигають

надвечір замислитися, вони надто втомлюються за день і засинають, як тільки огортають їх вечірній морок, самотність і тиша? Де там, я ж не домагаюся, аби ти будь-що ділилася зі мною такими таємницями, але признаюсь, що дуже хочеться знати, чи траплялось тобі тихенько шморгати носом з образи й жалю, що даремно минув день.

Ксеня Бортяк схлипнула, але відразу вдала, ніби нічого не скоїлося, і тої ж миті почула, як хтось запитав:

— А що ти тут робиш, Ксеню, птахо моя?

Вона не здивувалась і зраділа з того голосу, ніби народженого сутінками й власною її уявою, бо їй же справді хотілося, аби хтось поцікавився, що вона тут робить і чому так гірко схлипнула.

— Знаєш, на кого ти зараз схожа? — знову обізвався голос із сутіні. Ксеня досконало знала ці інтонації, цей тонкий перехід від доброго, смутного зацікавлення до насмішкуватої веселості, це уміння відтворити голосом будь-який стан людської душі.— Ти зараз схожа на школярку, яка втекла з уроку, але дуже невдало заховалася. Маєш якісь клопоти?

— Маю,— призналася Ксеня тому доброму голосові, який огортав її зараз супокоєм і надійністю.— Маю клопіт з Курницьким. З цим нестерпним і недобрим Курницьким.

— Курницький? Це що за один?

— Коли б я знала,— засміялась артистка.— Курницький — це Курницький. Одним словом усе й сказано.

— Чи не той це, котрий з рогатки стріляє?

— Він. Хто ж інший. І ви вже про нього знаєте?

— Знаю. Ну й пощастило тобі! В мене за тридцять років роботи ніхто й разу не стрельнув, я чомусь ні в кого таких бажань не викликала.

— Жартуєте.

— А тобі, птахо, плакати хочеться. Боляче?

— Боляче. Прикро. А хіба не повинно бути боляче?

— Повинно, а як же? Ти ж артистка, а не лялька...

Ти, Ромо, мабуть, гадаєш, що Ксеня Бортяк з кимось у думці веде розмову? І насправді ніякого голосу в пітьмі не чутно? Хай буде так. У театрі й не такі дива діються. А той добрий голос належав Старій Актрисі, котра віддавна зрозуміла, що минає не тільки дитинство. Тобі, звичайно, не хочеться вірити в це; то ти й не вір, що подібне трапиться колись з тобою. А зі Старою Актрисою трапилось. І оскільки вона не хотіла, щоб минув і її досвід, вона віддала його іншій, молодшій актрисі, і нею була якраз Ксеня Бортяк. Старша ввела молодшу на всі свої ролі в театрі, розкрила свої таємниці, поділилася своїми знаннями — і так ніби продовжила в ній себе саму, залишила жити своє мистецтво. Вона мала мужність, ця Стара Актриса, аби сказати самій собі: "Мій час для сцени минув, ця дівчинка зробить усе не гірше, ніж я, або навіть краще, інакше, бо ж тепер інші часи, інші погляди на мистецтво й зовсім інші діти дивляться вистави".

— Ходімо додому,— пропонує Стара Актриса.— Проведеш мене трохи, гаразд? Там знову сльота, все тане, чуєш, он крапля вдарилася об карниз.

Ксеня нічого не відказала, вона все ще прислухалася до власних думок про Курницького, який так гірко, не знати за що уразив її.

— То ти йдеш?

Ксеня рушила услід за голосом, бо постать її співрозмовниці розпливалася, ледь позначаючись у темряві. У вікно впало світло вуличного ліхтаря, і хол гойднувся, тіні змістилися, навіть меблі теж начебто хитнулися, ворухнулись, випростуючи затерплі спинки, ніжки, зітхаючи старими пружинами в старих кріслах, повертаючи Ксеню до віддаленого часу, огортаючи її спогадами.

...Костюм лінькуватого, хитрого, але добродушного Байбачка із вистави-казки, якого страшенно любила Стара Актриса, Ксеня не погоджувалася одягнути, хоч він був як на неї шитий: Ксені подобався той костюм, він вказував на характер звіряти, в ньому зручно було рухатись, він був надійний, притертий, "обіграний". Безліч разів у ньому виходила на сцену Стара Актриса, граючи лукавого, вдавано байдужого, а насправді доброго Байбачка, і діти завжди завзято плескали в долоні, побачивши його. Байбачок смачно позіхав, чмихав носом, потягувався і невдоволено питав, хто насмілився розколошкати його сон. Влізти в "шкірку" цього Байбачка Ксені здавалося просто неможливим. Вона боялася, що заговорить не власним голосом, а перейме інтонації і тембр голосу своєї учительки, Старої Актриси. Вводили Ксеню на роль Байбачка терміново, як воно часто буває в театрі — Стара Актриса погано почувала себе і не могла грати. Новий костюм ніколи було шити, і Ксеня мусила влізти в ту "шкіру". І коли вона вийшла на сцену і в залі зірвалися оплески, Ксені зробилося лячно. Страх не хотілося користуватися чужою славою, бо й так уже ніби скористалася випадком і виступила в чужій ролі і в чужому костюмі. Потім тих випадків було більше, довелося заміняти Стару Актрису, грати її ролі. А як же хотілося мати свою власну і роль, і славу,

І тільки їй належні оплески! Стара Актриса добре розуміла це і підтримувала Ксеню, коли та нарешті дістала роль і працювала над нею. Допомагала порадами, підказувала.

— Я знаю, у чому річ,— спробувала Ксеня Бортяк наздогнати тихий голос своєї учительки.— Пора. У цьому вся справа. Тепер настала моя пора.

Згадалося також, як із темряви залу трирічний тоді син Володя тонким і щасливим голосом скрикнув, пізнавши маму, загримовану, в костюмі Байбачка:

— Ксеня! Це мама Ксеня! Я хочу до тебе, мамо! Тепер уже шістнадцятирічний син артистки Ксені

Бортяк тим часом ледь задрімав і зірвався з старого тапчана, де кожна пружина намагалася якнайдошкульніше уп'ястися йому в ребра. Але винні були не пружини. Художникові приснилося усе, що він повинен зробити. З тобою хіба таке не траплялося? Візьме й присниться розв'язання складної задачі, або ж вірш, який ти наче сама написала, чи хід на шаховій дошці, завдяки якому обов'язково виграєш партію. Уві сні все йде якнайкраще, а прокинешся — і змарніло, зникло, зблякло геть-чисто. Володя знав, як у такому випадку належалось діяти: швидше, швидше! Напівсонний, з припухлими од втоми очима, він кинувся до ватмана. Володі снилися вітражі — яскраві, веселі, ніби хтось із самої веселки створив фантастичні дива. Такі не існували ще ніколи в світі, це Володя знав напевно. Він заходився щось креслити, малювати, зламав олівець, зім'яв і пожбурив геть аркуш паперу. Виразний сон тьмянів, зоставався тільки сном; не забажав обернутися, дійсністю, не дався до рук, вітражі миготіли й розсипалися на друзки, так могла б розбитися барвиста куля, якщо у неї влучити з рогатки. Хлопець похапцем шукав і не знаходив новий аркуш паперу, тепер йому здавалося, що цілий світ заповзявся заважати йому. Володя мав у пам'яті обриси, й кольори, й сюжети тисячі різних, найрізноманітніших вітражів. Але то були не його вітражі, їх колись нафантазував і створив хтось інший. А той єдиний, котрий належав тільки Володі, розсипався щойно на безліч уламків і скелець, і їх просто неможливо було зібрати докупи, щоб відновити малюнок. Хлопець гримнув кулаком об старий коричневий стіл, але й це не порятувало: хіба стіл винен? Хотілося, як у дитинстві, гукнути на поміч, поскаржитися: "Ксеню, мамо Ксеню, у мене нічого не виходить!" Але це мусив бути його власний вітраж, годі сподіватися допомоги, просити підказки. Така вже справа—вітраж мав бути тільки його власний, інакше — який же він художник?..

— Авжеж. Моя пора,— повторила Ксеня Бортяк.

— Пора? На що прийшла пора, Ксеню?

. — Розлучатися з м о ї м хлоп'яцтвом на сцені.

— Рано, птахо. Не маєш права,— сказала Стара Актриса.

— Ні. Саме час. Минько — то моя остання така робота. Баста. По всьому.

— .Але ж ти працюєш точно, професійно! Не поспішай, Ксеню.

— А чому в нього не повірили? Чому той Курницький — з рогатки?

— Знайшла суддю! Курницький — просто малий бешкетник, якого треба виховувати. Добре, що він змусив тебе задуматись, але ж так зопалу? Ти просто втомилась, Ксеню.

— Гаразд. Нехай буде. Я просто втомилась.

І раптом похопилася, ніби злякавшись, що їй цього разу ніхто не відповість:

— Ви... адже з вами було тоді точнісінько таке ж, правда? Скажіть, вам було страшно, що настав кінець? Що ви тоді робили, скажіть?

— Невже ти забула? Я тоді повірила в тебе, то який же міг бути кінець? А ще,— признаюсь тобі по секрету,— я тоді весь час наспівувала одну гарну пісеньку. Хочеш, навчу тебе тої пісні, послухай лишень:

З кінця в кінець селом іду —

Байбак завжди зі мною...

Минає ніч в тривожних снах —

Байбак завжди зі мною...

А вранці знову дальній шлях —

І мій байбак зі мною.

— Байбак? Ах, це бетховенська пісенька. "Байбак завжди зі мною..."

7

Хмари висівалися на землю поволі, упродовж цілої ночі і зараз зранку — теж. Сірувато було й хмурно; від того, що небо нависало над самою землею, аж припадало до неї, а сніг усе сипав та сипав, гори ніби повищали, а смереки — поприсідали...

Ми вийшли після сніданку з пансіонату й рушили уздовж дороги, де сніг одразу засипав наші сліди. Фреда, запорошена снігом аж по самі вуха, форкала, стрибала й тонула в заметах, втішаючись свободою, чистотою й свіжим запахом зими. Вряди-годи вона підбігала до нас, стрімголов підстрибувала, на мить зависаючи в повітрі, тіло її видовжувалось, тоншало, здригалось, наче натягнута струна, вона намагалась лизнути своїм теплим язиком у щоку Рому або мене — і потому осідала на задні лапи, а відтак знову .пружно підстрибувала вгору. Удосвіта Фреда розбудила нас, старанно тицяючи в обличчя — то дівчинці, то мені — Роминим кімнатним капцем. Отак вона нагадувала, що час прокидатися лінивцям та сплюхам і вирушати в мандри, і тепер, досягнувши свого, на всякі способи тішилася.

"Спортивні" хлопчаки, десь таки роздобувши тенісну кульку, знову старанно перекидалися нею над широким зеленим столом, не

звертаючи уваги на прохання все того ж малюка дати і йому ракетку. Проходячи повз хлопців, Рома зверхньо й недбало кивнула на їх привітання, наче й не витанцьовувала вчора під оту шалену музику з обома. Вона зовсім не нагадувала сьогодні учорашню тендітну й невгамовну танцівницю. У своєму сірому, грубої в'язки гольфі, у штанях, у потертій на ліктях та біля кишень куртці дівчинка ступала широким, майже хлоп'ячим кроком поряд зі мною, мовчки дивлячись під ноги і байдуже відмахуючись од Фрединих даремних спроб втягнути її у гру.

— Ви тут часто буваєте?

— У горах? Щороку!

— Я теж. Мені подобається. Найбільше — восени... Крім того, тут Лісовик живе.

— Хто?

— Та Лісовик же. Хлопець знайомий. Він у лісі днює й ночує, якби не ходив до школи, то й взагалі б поміж смереки перебрався жити.

— То й де ж він зараз? Ти мене часом не до нього ведеш?

Заперечливо похитавши головою, дівчинка зупинилась, пильно приглянулася до дерева, що стояло при дорозі, торкнулася позначки, мабуть, віддавна їй знаної, і сказала:

— Це тут.

Зачерпуючи сніг халявами, ми рушили вгору. Рома ступала впевнено, усе так само нахиливши голову й дивлячись собі під ноги. Правду кажучи, я не розуміла, що тут можна оглядати: серед негустого переліска, де світ голубувато бринів поміж чорними, чіткими стовбурами дерев, я не помічала нічого цікавого.

— Гляньте. Он Лісовикове дерево.

Воно було височенне, в чотири обхвати, і корені його грубими, жилавими звивинами стриміли в снігу, здавалося, що дерево намагається будь-що вирватися з полону землі і рушити світ за очі — байдуже куди, аби лише не триматися одного місця. В стовбурі зяяло чорне величезне дупло. Вгрузаючи в сніг, Рома підійшла до того дупла, зазирнула всередину, наче шукала чогось; але ж і справді шукала, бо провела долонею десь там у серцевині дерева. Серцевина була як випалена, і я запитала про те дівчинку. Вона кивнула:

— Тут було Лісовикове дупло. Він од дощу ховався. Потім якісь шибеники розпалили в дуплі вогонь та так і залишили, Лісовик ледве погасив, бачте, як усеньку душу дереву випалило? — Рома ще раз понишпорила у дуплі рукою, нічого не знайшла, легенько зітхнула:

— Там вище жила Лісовикова вивірка. Він свистів — вона спускалася вниз. Сідала йому на плече, він частував її цукерками. Вона його по горіхи водила. Не вірите? Показувала, де найбільше горіхів у лісі, верхівками перелітала — він ішов долом і посвистував, так вони разом добиралися до ліщинника, де росло найбільше лусканців; і тільки достиглі показувала. Минулого літа її підстрелив хтось. Лісовик казав, що як довідається, хто це зробив, то чорно помститься.

— Жорстокий твій Лісовик.

— Ви його не знаєте. Не кажіть так.

— Ти його вигадала, чи що?

— Такого навіть я б не вигадала. Посварилися ми з ним. Назавжди.

Розпитувати, чому так сталося, я вважала нетактовним. Дівчинка дивилася на мене відкритим, чистим поглядом, може, сподівалася, що я

все ж запитаю про Лісовика, без того їй трудно ж було розповідати, але мені чомусь язик не повертався. Кожен має свою таємницю і тільки з власної волі може говорити про неї вголос, змушувати до цього не слід навіть найде-лікатнішими запитаннями. Так я принаймні думаю, і навіть якщо не маю рації, все одно триматимуся цього переконання.

— Вертаймося, — запропонувала Рома, все ще поглядаючи на дерево, ніби мала надію, що з-за нього хтось визирне, але того не сталося, і ми подалися вниз.

А за якусь хвилину, мовби без зв'язку з усім попереднім, дівчинка запитала:

— Ви знаєте, що таке дельтаплани?

— Питаєш! Хто ж того не знає, стільки балачок тепер про них!

— Балачки — пусте, от спробувати полетіти — інше.

І вона замовкла, тепер уже надовго, до самого дому, і навіть Фреда притихла, м'яко ступаючи поряд з нами.

— Будете працювати? — уже біля самого порога поцікавилась дівчинка.— Тоді я краще піду десь у закутку почитаю, ось тільки переодягнусь, гаразд?

Прихопивши книжку й Фреду, вона подалася геть з кімнати, а я повернулась до своїх паперів. Вкотре переглянувши старі нотатки, я звернула увагу на виписки з дуже давніх дитячих відгуків на вистави і пригадала собі ті крихкі папірці, охайно наклеєні в старенький альбом, звідки я робила виписки. Альбом був одним з небагатьох документів, що збереглися від початку існування театру. Старий Костецький, тодішній адміністратор театру, у сорок першому, напередодні евакуації, почав

ретельно пакувати усілякі документи, серед яких опинилися старі афіші, рецензії та наївні дитячі малюнки.

— Ви збожеволіли, Костецький,— казали йому.— Ми не можемо забрати найпотрібнішого, ми реквізит покидаємо, костюми, а тут ви із своїми папірцями. Облиште ці забавки,— радили йому, а він уперто відповідав, що через десятки років саме цим іграшкам ціни не буде. Тепер, коли дехто в театрі злегка іронізує з надмірного ентузіазму, з яким я вивчаю кожен з тих папірців, що пережив війну і доніс аж до мене окрилену радість перших глядачів театру, я беру собі в спільники й однодумці старого Костецького. Яка то, мабуть, дивовижна публіка була тоді: голодні, босі, недовірливі, безпритульні, ще неграмотні дітлахи, незугарні прочитати по складах назву вистави,— раптом опиняються у театрі, де їм показували "Тимошків рудник", нашвидкуруч інсценізованих для дитячого театру "Тома Сойєра" та "Гавроша". У старенькому альбомі побіч незграбно виписаних наївних рядків: "Нам дуже сподобалася вистава про піонера Гавроша, який у Парижі теж воював за світову революцію!" — зберігалися невиразні, затерті й вицвілі малюнки, однак завдяки їм можна було й зараз відтворити деякі риси оформлення вистав того часу і зрозуміти, як ставилися діти до свого театру, разом з яким росли. Спасибі старому Костецькому за те, що возив потерту невеличку валізу з паперами, беріг її, не дбаючи так за власні пожитки, як за папірці, на той час ніби нікому не потрібні. Я знову брала професійну затяту упертість Костецького собі у спільники, коли мені твердили, що глядачеві більше, аніж хороший театральний музей, потрібні хороші театральні вистави. Згодна, гаразд, однак же ті вистави виникають не на порожньому місці. Не бачивши ніколи старого Костецького,— він давно помер,— я уявляла собі того, як оповідали, смішного, з гострим гоголівським носом та рідкою борідкою, низенького й худого чоловіка, який виміняв у голодні воєнні роки свій теплий пуловер не на хлібину, а на міцнішу, надійнішу валізку, куди переклав свої папери. Ніхто тепер не пояснить, чому саме адміністратору спало на думку берегти архів, чому саме йому дано було наперед передбачити вартість наївних дитячих малюнків. Якщо тоді хто й кепкував з

Костецького, то сьогодні я напевно знала, що старий адміністратор мав рацію. Була в цьому переконана.

— Я стукаю, а ви не чуєте,— ображено сказала Рома, ставши на порозі.— Обідати підете? Там сьогодні подають смачні пельмені. Фредка може підтвердити.

Як я могла не повірити Фреді? Пельмені й справді виявились смачні.

Я досипала до них перцю, солі, долила оцту, проковтнувши аж дві порції.

Смерком сніг уже не падав. У передчутті тихого, зоряного вечора гори завмерли, заніміли, вітер наче ніколи й не зазирав у ці краї, і тільки рівненькі цівки диму струміли десь там у долині, над дахами невидимих будинків, ледь здригаючись у морозному повітрі. Від тої глибокої, як сніги, тиші, було трішечки лячно, і тільки коли десь угорі гуркотів літак чи дорогою проїздила машина, я переконувалась, що не самотня серед тиші й гір.

Музика сьогодні не озивалася, і, ніби сповняючи якийсь наш спільний ритуал, ми з Ромою знову тихо й охоче перекинулися першими словами, які напевно заповідали ще одну довгу балачку.

Я не мала молодшої сестри і тому відчувала чисто сестринську ніжність до цієї дівчинки. Звичайно, вона з тих, кого називають невиправними фантазерами, але я чомусь охоче приймала на віру навіть те, що здавалось неймовірним. Зате про справи конкретні й життєві ми з нею уперто сперечалися.

— От ви Курницького сварите, кажете,— з рогатки стріляє; та людину часом так доведуть, що в кого хоч стрельнеш — брата рідного не пожалієш!

Я вже чула від неї цей вираз — "брата рідного не пожаліє!" Тоді вона розповіла про Лісовика й убиту кимось білку. Історія з білкою скидалась трохи на вигадку, але слова були жорстокі.

— Нехай хтось справді тебе образив, але хіба це значить, що можна весь світ чорним бачити?

— Можна — не можна! Звідки я знаю? Само так виходить, нічого тут не порадиш. Вам, може, пощастило тільки добрих стрічати, от ви й самі добрі. Чи стараєтесь — не знаю.

— Хм. Старатись бути добрим? Людина — або добра, або зла. Це від природи, як колір очей. А старатись?

— Тоді я безнадійна. Я можу тільки старатись, а з натури я зла, і не боюсь нічого, і не люблю нікого.

— Тільки свою Фреду і гори, так? І ще Лісовика? — додала я й відразу пожалкувала. Очі в неї стали сердитими, вона скривила уста і ніби не вимовила, а висвистіла:

— Спасибі, додумались! — і замовкла, лежала горілиць, утупившись поглядом у стелю, звідти звисала довга самотня павутинка і легенько ворушилась. Рома пильнувала якийсь час ту павутинку, а потім, ніби знехотя, вимовила:

— Ну, добре, добре... І що там далі з вашим дорогоцінним Курницьким діялось? Ви його перевиховали?

— А ти як вважаєш?

— Надвоє,— засміялась Рома. — Як бабця: надвоє. Або дощ, або сніг, або буде, або — ні...

Я й справді вже розгнівалась: здається, дівча кепкує з мене й дражниться. Ніби наперед усе знає, більше від мене знає. Я веду з нею поважну розмову, поводжуся як з рівнею, а вона з мене кепкує: ну, ну, як маєте охоту по-серйозному, нехай буде, я не заперечую, і що ж там далі діялося з тим Курницьким?

Аж пропала охота говорити. Слова здавались пустими, як проколота футбольна камера. А й справді, що я з дівчиськом панькаюсь, зважаю на її настрої? Вислуховую усякі химери й тішуся ними, як сорока брязкальцем. Мовби й сама — таке ж дівчисько.

А воно раптом аж підскочило й засміялось:

— От ви й попались, от і попались! Самі собі неправду сказали! Як ви його взагалі, того Курницького, перевиховати можете, якщо ви ж таки й вважаєте, ніби людина або лиха, або добра, і нічого старатись, нічого пробувати? От вам і перевиховання!

— Ну... нехай... піймала ти мене... але твої слова і вчинки теж можна двояко розглядати?

— Як хочете. Слова що? Вимовила — і полетіло. Не впіймаєш, кажуть, то й гаразд, хай літають. А про мої вчинки ви ж нічого не знаєте, я про вчинки не розповідаю.

І тут я пильно глянула на дівчинку. Була вона зіщулена, ніби аж поменшала, схудла, а в очах згас той промінчик, який так вразив мене з перших хвилин нашого знайомства. Погляд спідлоба, затиснуті губи. Маленька рука нервово, неласкаво теребить Фредин чубок, а Фреда тонкою лапою раз по раз дряпає Ро-мину руку, домагаючись ласки і уваги.

Ну й ну... Який з мене педагог? Я справді поводжуся, наче десятилітнє дівча, ображаюсь на Рому, як у дитинстві на подружку.

Посваримося зараз, почнемо ділити іграшки, твоє — моє, і кінець дружбі. Негайно треба рятувати наші добрі стосунки. Але як? Як відновити порушену рівновагу? Дівчинка виявилась мудрішою. Або ж чутливішою. Вона вирішила все по-дитячому легко.

— Годі! — сказала й простягнула до мене долоньку над Фрединою головою:— Мир.

Світло я давно вимкнула, але відчувала, що Рома не спить. Дихання її було легке, майже нечутне. Вона не поверталася з боку на бік, як то робиш, коли ніяк не вдається заснути, а лежала нерухомо й не зітхнула навіть, та все ж я знала, що вона не спить. Навіть здавалося, що бачу блиск її розплющених очей.

Я встала, намацала ногою капці, вступила в них і підійшла до вікна; над горами знову сіявся сніг. Тепер він сріблясто мерехтів у білуватому, втомленому світлі ліхтаря, що стояв під нашим балконом, балкон теж замело снігом, і здавався той сніг таким ніжним, м'яким і навіть теплим, що закортіло ступити в нього босоніж.

Пізніше, серед ночі, мені причулося гірке схлипування.

— Ромо, ТИ ЩО?

Відповіді однак не дочекалась. Дівчинка лежала тепер спиною до мене, у напівтемній кімнаті,— світло ліхтаря сягало аж сюди,— я бачила тільки обриси її плеча і пасма волосся на подушці. Причулося, ніхто не плакав. Або ж просто Фреда зітхнула крізь сон. їй могло приснитись, що Рома знову мчить з височенної гори на слаломних лижах.

8

Повернемося знову до Курницького, добре?

Отже, актриса Ксеня Бортяк запропонувала йому прийти на заняття драмгуртка, він у відповідь звично смикнув плечем, актриса сприйняла це як згоду і вже чекала зустрічі і думала, про що говоритиме з Курницьким. Мусила якнайдалі відігнати сумніви свої та печалі, свій поганий настрій, тихесенько для розради наспівуючи пісню про незрадливого Байбака. Пісенька помагала в роботі, а роботи було по саму зав'язку та ще трохи, бо в театрі готувалися до огляду вистав для наймолодших школярів, а Ксеня Бортяк була зайнята майже в усіх цих виставах. Але попри все не забувала й Курницького або ж навпаки: саме тому не забувала.

І раптом виявилось, що зустріч не відбудеться, бо на неділю запланували виїзд "Весняних перевертів" у район. Актори щонеділі, — а часом навіть у суботу,— виїздять з виставами в районні центри і села. Частина трупи залишається в місті, грає виставу, як завжди, а решта — працюють на виїзді. Ксеня... Що? Так, так, маєш рацію. Відколи ти знаєш, що актриса Ксеня Бортяк — ровесниця, може, твоєї мами, я повинна іменувати її Ксенею Данилівною. Ти вже вибач. Звичка давня — звертатися до неї на ім'я, до того ж актори й поети знані нами здебільшого з імені й прізвища, так воно якось повелося. Тож Ксеня Данилів1 на забула спершу, що в неділю грає на виїзді, тому й запросила Курницького, і ми тепер мали черговий клопіт — як бути з тою зустріччю? Звичайно, наш зухвалець навряд чи з'явиться, але ми ж не мали права не прийти.

— Я їду. Ти їдеш,— бідкалась напередодні Ксеня Данилівна (щось не йде мені оте "Данилівна"!).— Міг би Володя... Правда, він сміється, каже, що це книжна педагогіка, нічого в мене не вийде з тим Курницьким, бо нащо йому мій драмгурток? А ти як думаєш? Ну, от, міг би Володя, але він же з головою сидить у своїх вітражах. Я навіть не маю права просити його...

— Евріка! — сказала я.— Давай попросимо Валю Біленко. Не сумнівайся. Вона погодиться. Я знаю, що кажу.

Театральний автобус стояв у театральному подвір'ї на широких барвистих плитах і чекав пасажирів. Він був сонний, невиспаний — виїздили о сьомій ранку. Старенький, безліч разів ремонтований, латаний, підшитий автобус намотав на свої колеса добрі тисячі кілометрів на дорогах нашої області, він наслухався за свій вік безліч цікавих історій і пісень, сам звідав чимало пригод. Охоче вирушає він у путь. Терпляче очікує акторів, поки вони зіграють виставу, щоб одвезти їх уночі додому. Зносить хуртовину й спеку, мряку й ожеледь, сірий дощ і глинясті путівці, вікна його тихенько озиваються на пісні й сміх, на суперечки й веселі театральні оповідки, без яких не обходиться жоден такий виїзд. Покахикуючи, намагається не підстрибувати на вибоїнах, коли знає, що хтось задрімав з утоми, притуливши голову до вікна чи спершись на плече товариша. Мчить щодуху, аби потім викроїти бодай хвилинку на коротенький відпочинок у затишку лісу. Наче мудрий старий і всезнаючий кінь, він добре пам'ятає ті місця, де можна пошукати при дорозі гриба, зірвати ягоду, вимити руки в потічку, напитися з джерела чи просто глибоко вдихнути свіжого повітря. Автобус наче сам спиняється, не чекаючи повеління шофера, й сам рушає далі, коли всі займають свої місця.

Знаменитий казкар Ганс Хрістіан Андерсен, тільки оком кинувши на звичайнісіньку голку чи там на гороховий стручок, уже знав про них все, бо вмів проникнути в самісіньку душу предмета, для нього нічого в світі не було неживого. І коли він знав такі цікаві історії про голку, струмочок і тиху польову ромашку, то уяви собі, що б зумів він підслухати із зітхань, воркотіння й деренчання старого театрального автобуса, скільки міг би розказати про його дальні й ближні мандрівки! Жаль, що з нами жодного разу не було на виїзді Ганса Хрістіана Андерсена, бо інакше всі на світі довідались би, як автобус сам, без будь-чийого прохання, без спонуки шофера спинився враз одного густо-синього весняного вечора біля розквітлого бузкового куща при дорозі. Кущ задихався від власних рожево-фіолетових пахощів, шалених,— як пісня самотнього, нікому не видимого солов'я. Був той соловей справді сам-один, як і бузковий при дорозі кущ, який палахкотів пахощами й солов'їною піснею, і тому здавалося, наче співає тисяча солов'їв у тисячі

бузкових кущів, а попри нього миготіла дорога закуреним вітром, автобусами, машинами, людськими обличчями. І в когось перед очима кущ майне,; соловей майне — і не помітили, не побачили, не прислухалися. Мені тоді здавалося, що наш автобус зник, його не було, він як розтанув, бо не хотів нагадувати про те, що треба рушати далі. Зупинятися в дорозі треба. Хоча б зрідка слід зупинятися. Бо так і будеш усе минати, поспішати, не помічати — і сам непоміченим майнеш, пройдеш, минеш. Жаль, що не було з нами Андерсена.

Таке діло; такий собі, як пише твій підручник з літератури, "ліричний відступ". Бузковий кущ — можеш ти, Ромо, мені заперечити,— і весняний соловей також ніякого відношення до недільного виїзду не мають. Але це ще хтозна. Тут якраз і надвоє можна міркувати: з одного боку — ніби й не мають відношення, а з іншого — таки ж мають.

Ні в дорозі, ані вже потім, до самого початку вистави, ми з Ксенею Данилівною і словом не згадали Курницького, не тому що забули про нього, ні, ми надто добре пам'ятали, про нього думали, та вголос, наче змовилися, не згадували. Ну, а пізніше, коли актори у великій кімнаті, що правила їм за гримувальну, готувалися до вистави, коли одягальниці виймали з величезної скрині одяг, коли, наче за помахом чарівної палички, з'явилися короткі хлоп'ячі перуки й під них артистки ховали своє власне волосся й перетворювалися на хлопчаків; коли великий зал Будинку культури поволі заповнювався дітьми, що під'їздили сюди автобусами й машинами з навколишніх сіл, І завіса, здавалося, нервово здригалась і тремтіла, чекаючи, коли ж їй велено буде розхилитись і відкрити таїну сцени, і коли на обличчя акторів лягав грим, а діти нетерпляче бралися бити в долоні, прагнучи приспішити дійство, і гомін голосів то наростав, то спадав — тоді ми тим паче не могли говорити про Курницького. Актриса Ксеня Бортяк уже думала тільки про свого Минька, який мав зараз з'явитися на сцені, хоча потихеньку наспівувала, заправляючи у чобітки вузькі джинси й мерзлякувато поводячи худенькими плечима:

З кінця в кінець селом іду —

І мій Байбак зі мною...

Якраз тоді я безпомильно мусила знайти найпотрібніший тон, щоб звернутися до дітей, ставши на сцені перед залом, де перебували поряд і десятикласники, й першачки. Приїхав театр — і тут годі довго розмірковувати, на кого розрахована вистава, з довколишніх сіл їдуть усі, бо хочуть подивитися виставу. Через те, що зал такий неоднорідний, я й мушу вийти на сцену і в коротенькі п'ять хвилин укласти всі свої думки з приводу вистави, акторської роботи й театру взагалі. Я мушу підготувати в залі глибоку тишу, яка так потрібна для початку, для перших слів, що їх вимовлять актори.

Мої п'ять хвилин минули, і ось за сигналом помічника режисера завіса розсовується.

Дюшка Тягунов на сцені мучився першими майже дорослими стражданнями, але йому ще бракувало потрібних слів, він дивився у безмір космічного простору й шукав, напитував десь там свого ровесника: як йому живеться, що йому думається? Дюшка вірив у його існування і в те, що слід допомагати Миньці — другові-однокласнику, і порятувати Миньчиного непутящого тата, і вкоротити руку хуліганові, і сказати дівчинці Римі, що вона — найкраща в світі і схожа на Наталю Гончарову, дружину Пушкіна. Минька ж, слабкий і безпорадний, шукав підтримки у Дюшки, а потім з'ясувалось, що найголовніше — зовсім не фізична сила...

Усе це Ксеня Бортяк і її партнерка по виставі мусили пережити разом із своїми героями і все показати дітям так, щоб їм повірили.

Одним словом, Ксеня мусила грати свою роль; грати погано вона не вміла, на гру в ній ішло усе: і душа, і розум, і кожнісінький чутливий нерв, і блиск очей, і кожен порух тіла.

Вона чекала свого виходу за лаштунками уся зосереджена, напнута, як канат, протягнутий над прірвою, та й сама вона ніби ступала по такому канату — над прірвою.

В антракті актриса увійшла в холодну гримувальну, я вже там чекала на неї, вона перед невеличким люстерком взялася поправляти грим, а потім враз рвучко стягнула з себе перуку, затулила нею обличчя. Я нарихтувала Ксені чаю. На виїзді ми завше беремо з собою термоси з гарячим чаєм чи кавою, складаємо у торбинки усілякий смачний харч, а потім розгортаємо усе те на одному спільному столі.

— Ксеню, напийся,— сказала я.— Та ти що, слухай?

Актриса підвела голову, ледь зсунула перуку й глянула на мене великими, стривоженими очима.

— Я боюся,— призналася, вона так тихо, що ніхто, крім мене, почути не міг.— Боюся виходити на сцену. Я боюся у виставі того моменту, коли він... коли він вистрілив. Мені здається, що Курницький сидить у залі. Я розумію — це безглуздя, і все одно боюся. Це назавжди?

Що я могла відповісти? Потішати її, переконувати, що й справді це безглуздя, бо звідки ж би він тут узявся, той Курницький? Смішно було все те говорити, я не знаходила слів, знала тільки одне: якби Курницький з'явився тут, якби він потрапив мені під гарячу руку! Одне слово, що тобі пояснювати, ти дівчина кмітлива, сама розумієш.

До кінця вистави я сиділа в залі. Поняття не маєш. Ромцю, як я хвилювалась. Чи то від хвилювання, чи то від бажання чимось допомогти Ксені, але мені здавалося, що ніколи не бачила її такою. Гри такої не бачила. Коли вистава скінчилась, я зірвалася з місця й плескала в долоні. А роззирнувшись довкола, зрозуміла, що той звук оплесків, той запал — не тільки мій. Весь зал звівся й аплодує, й малі, й старші, і хтось поспішає на сцену з квітами, Ксеня стоїть, стягнувши з голови перуку,

затуливши нею обличчя, стоїть за лаштунками і, всупереч давнім театральним законам, не виходить на поклони.

Дорогою в автобусі ми реготали, як дітиська, згадували кумедні театральні історії та пригоди, переказували їх навперейми, співали пісень, і шофер даремно переконував нас, що весь цей гамір не на добро, що через нас утрапить в аварію, а ми реготали ще дужче.

Старенький наш автобус покахикує й пильнує дороги, за вікнами вже нічого не видно, чорною стіною стоїсь ліс, чорно спадають на вікна великі дощові краплі, і тільки барвисті світелка машин миготять нам назустріч і попереду, наче тягнуть за собою на строкатій вервечці театральний автобус.

— Слухай,— озивається Ксеня. Ми сидимо з нею на передньому сидінні, вікно тут погано причиняється, у шпарку тонко й холодно дме вітер. Ксеня затуляє шпарку долонею, це мало допомагає, і все ж ми не нарікаємо.— Слухай, а я недавно зовсім випадково взяла до рук Сковороду. Знаєш, так буває — стоїть собі книжка на полиці, місяцями чи роками не зазираєш до неї, а потім візьмеш, розгорнеш на якійсь сторінці, зовсім навмання... Тобі траплялось? І читаєш рядок, як ворожбу чудну, як відповідь на всі запитання, котрі тебе досі терзали. Найчастіше, правда, з ліричними віршами так буває, а тут чомусь Сковорода з його не завжди зрозумілою мені філософією. Який з мене філософ? Однак... Слухай: "Самі тільки мислі наші завжди з нами, одна тільки істина вічна, а ми в ній, як яблуня в своєму зерні, сокриті..." Істина — це ж для нас театр, так? І ми в ній — мов яблуня в зерні! Чуєш: не зерно в яблуці, а яблуня — в крихітному зернятку, бо з нього ж і проростаємо, так? Слухай, може, я не так зрозуміла, не так розшифрувала, але ж для мене, як відкриття: яблуня в зерні!

А потім, поклавши мені руку на плече, спитала про те, над чим думала, напевно, весь час:

— Як ти гадаєш — він приходив? Невизначено ворухнувши у відповідь плечем, я

згадала, що Курницький саме таким чином збував усі наші запитання.

...Як виявилося пізніше, попри всі наші сумніви він таки прийшов: Валя переказала мені подію досить коротко, але я додала трохи своєї фантазії — така вже в мене звичка — знаходити завжди свій кут зору й додавати щось від себе.

Як виявилося пізніше — він таки прийшов.

У призначений час при вході до театральної каси Валя Біленко побачила хлопчика в береті й окулярах. Приглянувшись пильніше, вона запримітила, що очі у нього такі, як я їй казала: одне темніше, кольору густого гречаного меду, а друге — світле, жовтувато-прозоре, прискіпливе й лукаве.

— Ти — Курницький? — запитала Валя. Хлопець ворухнув плечем.

— А що?

— Коли Курницький, то слухай: Ксеня Данилівна не змогла прийти, вона сьогодні на виїзді в районі, та якщо маєш охоту, то ми вигадаємо собі якесь заняття. У мене є вільна часинка.

Скоса, як сорока, Курницький приглядався до Валі.

Правду мовивши, коли я просила Валю зустріти Курницького й пояснити, що Ксеня прийти не зможе, то ми зовсім не сподівалися на успіх "операції". Хлопець і справді не відразу погодився на Валину пропозицію: мовчав, розмірковував...

— Отже, домовилися,— вирішила за нього поквапно дівчина,— вона казала мені потім, що боялася —♦ от він зараз смикне геть. А сама вже почувала себе відповідальною за нього й не хотіла мати на сумлінні невиконану обіцянку. Заповзялася притримати хлопця.

Можеш, Ромцю, не всміхатися хитро. Валя не збиралася виховувати чи перевиховувати Курницького, вона лишень погодилася зустріти його й на якусь годинку чимось забавити.

— Вирішили, так? Підемо до міста, треба зробити кілька фотографій, допоможеш мені, я сама не впораюся. Візьму зараз апарат — і підемо.

— Я не вмію фотографувати.

— То й що? Зате я вмію.

Курницький вагався. Сумнівно, що така можливість зваблювала його, навряд чи він як слід розумів, чому й навіщо його шарпають, чіпляються до нього: приходь, допоможи, адже значно простіше було б, якби йому поставили незадовільну оцінку з поведінки, насварили як слід, вичитали мораль, та й по всьому. І все ж він піддався, скорився. Не то цікавість змусила його до цього, не то щось інше, але погодився.

Валя почепила йому через плече фотоапарат, собі взяла ще один. Це було її захоплення — фотографія. Вона признавалась, що колись навіть мала намір стати фотографом, працювати у звичайнісінькім фотоательє, в якому-небудь маленькому місті, й робити такі знімки, щоб люди самі собі здавались кращими й добрішими. Пробувала навіть переконати мене, ніби за допомогою фотоапарата можна відкрити в людині дивні риси характеру, про які людина сама не здогадувалась. Мовляв, око фотографа — погляд його, підсилений проникливою всевидющістю об'єктива, вловлює цікаві речі. І якби не фотоапарат, я не' знаю, що вона вигадала б тоді, намагаючись зайняти Курницького. До речі, вона навіть

не лукавила, коли сказала хлопцеві, що хоче зробити в місті знімки, вона справді цього хотіла.

Навряд чи Курницький мав охоту розмовляти, відповідати на чиїсь запитання, але ж так само й неговірка, замкнута в собі дівчина воліла мовчати. Я уявляла собі потім, як вони йшли поряд — Валя зі своєю звичкою раптово зупинятись і, задерши голову, розглядати фронтон будинку, віконницю чи обличчя каріатиди, що тримає на своїх плечах балкон,— і Курницький, котрому ніколи й на думку' не спадало оглядати будинки, мережива металевих огорож чи кольори каменю на бруківці. Він і справді дременув би геть од тої дивакуватої дівчини, адже сподівався зустрічі з Ксенею (бач, таки весь час "Ксеня", не вимовляється "Данилівна"), збирався на репетицію драмгуртка, і ось маєш тобі: тьопай услід за дивачкою з фотоапаратом, спокутуй в такий тяжкий спосіб свій препоганий вчинок! Апарат його, зрештою, й утримував.

Валя дуже завбачливо почепила хлопцеві на плече один із своїх "ФЕДів".

— Він мовчить, і я мовчу,— розказувала мені Валя.— Сама розумієш, яка я красномовна... Йдемо і мовчимо. Звідки я знаю, що з такими дітьми говорити? Казку не розповіси, про світові проблеми сперечатися не будеш. Потім здогадалася: "Як тебе звати? — питаю.— Мене — Валентиною". А він каже: "Курницький я". Ну, Курницький, то й Курницький. Потім знову надумала: "Мультики любиш?" Чекаю, скаже, що любить, тоді я розповім, як їх роблять, як я на студії мультфільмів працювала. А він понуро так інформує: "Терпіти не можу, і телека в нас удома нема". Ну що тут порадиш? Не буду ж я його випитувати, навіщо з рогатки стріляв.

Йшли без слова, а потім Валя врешті запропонувала: "Давай вчитиму, як з фотоапаратом працювати". З тої миті вони обоє вже не мучилися мовчанням, бо знайшлася нормальна робота, серйозне заняття, і зайвою була пуста балачка.

— З тебе буде добрий фотограф,— коротко похвалила Валя Курницького, бо той і справді на похвалу заслуговував, науку перейняв швидко й старанно і вже сам шукав цікавого об'єкта: хотів впіймати у кадр вежу.

— Ти що — не знаєш, як та вежа зветься? Все життя у цьому місті живеш — і не знаєш? А глянь ще на ту, де не так давно ожив годинник...

Годинник відремонтували, тому він і справді ожив: на темному циферблаті звіддалік видно стрілки й поділки, дзиґарі щогодини вибивають час, добре б сягнути об'єктивом тої вежі й годинника, про який Курницький досі й не відав, він голову вгору не задирав, до звуку дзиґаря не прислухався — оце сьогодні вперше й чує.

— Як його фотографувати? — допитується хлопець, Валя пояснює, а потім пропонує:

— Стань ось тут, у нас залишився тільки один кадр, я тебе сфотографую. Ось так. Дуже добре. Потім, коли проявимо з тобою плівку і зробимо відбитки, покажеш удома.

— Не покажу,— похмуро відповідає Курницький.

— Чому? — сміється Валя.— Не хочеш похвалитись?

— Не зможу похвалитись, — раптом звіряється Курницький, дивиться просто в обличчя дівчині й видихає, ніби щось підштовхнуло до тих слів: — У мене батьки незрячі. Не бачать. Сліпі!

Валя розповідала потім — і я відразу все уявила й відчула з її розповіді — її наче морозом по плечах обдало. У саме серце — болем. Авжеж, он звідки все: і ті його окуляри, і насторожена їжакуватість, і навіть те, що мультики не любить, телевізора вдома нема.

Я цього теж не знала. Учителька Курницького тоді, в театрі, й словом про це не обмовилася. Спокійно так обіцяла: "Батьків його викличемо обов'язково". Чимало всякого оповіла мені про хлопця, а про ту біду — ні, не розповіла. Чомусь не вважала за потрібне. Так от як стоять справи, он воно що.

Валя не знала, що має сказати. Ніхто б не знав. Курницький зняв з плеча фотоапарат і став прощатися:

— Я вже піду. Мені тут близько. Чекають на мене. Оце й усе, що він каже на прощання. Він забуває

вимовити "до побачення" й "дякую", зрештою, може, він зумисне цього не каже: він не набивався, не напрошувався на мандрівку по місту, а що більше таких зустрічей не буде, то це він знав наперед.

Знічений, зовсім не схожий на хлопчака-бешкетника, йде він геть і нагадує Валі зараз втомленого, самотнього перехожого. Хіба ж можна так його лишити? Дівчина кидається услід за ним і кладе Курницькому руку на плече:

— Чекай, Курницький. Ми ж не домовились: коли ти матимеш час, щоб проявити плівку? Разом же фотографували!

Бачиш, Ромо, ДИТИНКО, ЯК ТО ВОНО було з Курницьким. По-різному можна перевиховувати. Але тоді, коли ми в автобусі повертались додому, я ще нічого не знала про зустріч Валі з хлопчиною.

Я роздумувала над словами Ксені про яблуко й зернятко, примірювала думку мандрівного філософа Григорія Сковороди до різних буденних справ, подій та вчинків, але виходило на одне. Не тільки в більшому знайдеш мале, а й у крихітному криється велике. Яблуня в зерняті, а зерня — в яблуку, котре з того дерева вродилося.

Шофер пригасив у салоні світло, бо всі вже вгамувалися; шофер знав, коли можна пригасити світло, щоб актори трохи перепочили. У напівтемряві до мене долітали впівголоса вимовлені фрази, що не в'язалися між собою, а лиш торкалися мого слуху:

— ...очі бояться, а руки все можуть...

— Все одно, що кивати пальцем у чоботі.

— Ет, вони до театру ходять, наче дощ перечекати!

Говорилося все це тоді, чи я такі слова чула раніше, а вони у пітьми ожили й звучали в моєму напівсні,— не знаю. Потому мені привиділося,— чи наснилося,— гарне, кругле, завбільшки з добрий кулак яблуко. Точнісінько таке лежало в мене вдома на столі, то було зимове яблуко, зелене, тверде, й ніяк не хотіло зм'якнути, влежатися — я пробувала його надкусити, але це виявилося дуже несмачно, терпко й кисло, я дала тому спокій. Зате у моєму сні яблуко почало достигати, від нього війнуло солодко, по-осінньому, зразу всіма духмяними пахощами: паленого хмизу, всохлого листя, сушених вишень і грибів. Достигало яблуко в мене на очах; радіючи з такого дива, я узяла його до рук і надкусила, воно виявилося терпкувате, але несподівано смачне, соковите й хрумке, я з'їла його до качаиця, до хвостика, до зернятка, зерна в яблуці були блискучі, коричневі й напрочуд великі. З тих зерен почало знову рости яблуко. В таке годі повірити навіть уві сні, але я повірила.

9

— Знову жодної серйозної думки в голові не маю,— поскаржилась Рома.— Досить півгодини з тими хлопчиськами поспілкуватись — і вже вітер замість думок. Краще дивитись на дерева, на небо, на річку. Тоді вони в мені відбиваються. Я знаю, про що ріка марить, що їй там серед

зими під льодом наснилося, Не вірите? Я в хлопців сьогодні виграла в настільний теніс, вірите?

Я повірила, і у виграш також. Рома або ж забула зовсім і з легкістю позбулася навіть згадки про нашу вечірню суперечку, або ж вирішила не повертатися до неї. Вранці дівчинка довго вдивлялася у своє відображення в дзеркалі. Спорудила собі нову зачіску, забравши з чола гривку, від того обличчя зробилося відкритим, беззахисним, а погляд утратив лукавість і зухвалість.

Ромина присутність не заважала мені працювати, навпаки, я вже звикла до того, що мала десь тут поблизу. При ній я аж тепер остаточно усвідомила, що стала дорослою, і справа зовсім не в тому, що десь там — уже в минулому — й дитинство, й школа, і навіть університет. Просто ніколи досі я не відчувала, так виразно, що на плечах моїх лежить відповідальність не лише за мої власні вчинки, власні думки, а й за вчинки ось цього дівчати і нестерпного Курницького. Ба, навіть за ці гори й невеличку річку, і за дорогу, що з гір вела до мого міста, і за саме місто й людей, які жили в ньому, я так чи інакше була відповідальна. Усвідомлення відповідальності не здалося мені обтяжливим чи прикрим. Навпаки. З'явилося якесь відчуття полегкості й радості, ніби нарешті зуміла сформулювати у кількох словах важливу проблему.

— Сформулювати проблему... — напівголосно пробурмотіла я сама до себе.

Рома голосно засміялась, заохала, Фреда, ясна річ, зіскочила із свого затишного крісла, щосили крутячи хвостиком: врешті щось діялося, бодай сміятись почали, а то ж нудьга безнадійна: сидять люди тихенько, читають чи пишуть, а з Фрединої точки зору це було зовсім не варте уваги заняття.

— Ти чого, Ромо?

— Я щойно те саме думала: от проблема, і яку ж мені зачіску зробити, яка більше пасує? Ну, а ви — про якісь серйозні діла, мабуть... Я уявила: проблема — це як лотерейні білети у кошику, руку туди встроми й витягай наосліп, бо всередину годі зазирнути. Аж тільки як витягнеш — розглядай, як лотерею... Хіба не смішно? — запитала вона тихо і сумно, а потім додала: — І витягла я собі проблему, і через неї з цілим світом посварилася. І ніколи тепер миру не буде.

Досить трішки подумати — і здогадається кожен: з цілим світом — це, звичайно, з Лісовиком. З отим хлопчиком, котрий десь тут живе, пильнує вивірок у лісі і, мабуть, має в голові більше думок, аніж обидва знайомі тенісисти. Хоча, може, й тим хлопчикам спорт не заважає думати, тільки Рому не цікавлять їхні думки.

Здогадку свою про Лісовика я не наважувалася вимовити вголос, хоч як кортіло. І ще мені праглося розрадити дівчинку, допомогти їй, бо ж мені здавалося, що я наблизилась до причини її смутку, котрий

вона так старанно приховувала, а він, той смуток, не піддавався її волі, не піддавалась і "проблема". Я згадувала саму себе в такому віці і свої тодішні проблеми й тривоги, слово честі, вони не були марнішими од нинішніх і мали свій особливий сенс. Згадувались усілякі випадки з дитинства, що не викликали зараз смутку й зажури, але від цього зовсім не втрачали того свого давнього смислу.

Може, оповісти щось Ромі про себе, чотирнадцятирічну?

— Курницький теж з цілим світом посварився, — сказала Рома роздумливо. — Тут і сумніву ніякого нема, це одразу видно. Тільки ж посваритися легко, а от до згоди дійти? Скажіть, а вам справді є діло до Курницького? Ви не вдаєте? Ніяк не можу зрозуміти — то мені здається, що ви до нього добре ставитесь, а то — ніби.терпіти не можете і просто з обов'язку, з примусу ним займаєтесь. Хотіла б я з ним познайомитися, з вашим Курницьким.

Поряд їх навіть уявити важко: Курницького і цю химерну дівчинку, котра до світу, який її оточував, ще долучала свій власний світ, він часом скидався на відбиток у викривленому дзеркалі, а часом був навдивовижу гарним і чистим. Однак вона сказала дуже розумно: Курницький з цілим світом посварився, а помиритись важко. Звичайно, їй не стільки про незнайомого Курницького йшлося, як про себе саму, вона про себе міркувала.

— Та що ж, коли хочеш, можна й познайомитись. Живемо ж усі в одному місті.

— Курницькому воно треба знайомитися? Про що він зі мною говоритиме?

— А ти б знала, про що з ним говорити?

— Не в тім річ, це ви, дорослі, чомусь думаєте, що треба поговорити — і все стане на своє місце. Мама моя так думає, і тато... А де воно, те місце? Як знаті:? Та й чи треба все на місце розставляти?.. Я вам набридла, правда? — вона зітхнула, розтріпала свою зачіску, провівши п'ятірнею по голові, ніби це допомогло їй зважитись, запитала хрипкувато: — Скажіть, от якби... я взяла й прочитала те, що ви пишете, що б ви сказали?

— Ти б нічого там не второпала зараз. А закінчу — прошу дуже, бери й читай; я навіть рада буду, поговоримо.

— Ой, знову поговоримо! Ви мене не зрозуміли. Я не про те. Якби ось так я сама взяла прочитала без вас, без вашого дозволу, і не статтю, а якогось листа, чи щось таке, дуже ваше, власне, розумієте? Скажіть!

— Скажу. Ми б тоді не могли залишитися друзями.

— От! Правильно! Я так і думала. То якщо моя дорогоцінна сестричка прочитала мого щоденника, а потім переказала усе мамі з татом, а вони їй і слова не сказали, навіть по голівці погладили, а мені взялися вичитувати, а в мене почали випитувати, та повчати, та сварити,— що я мала робити?

— Почекай, але ж ніхто з них не хотів тобі зла. Ти ж повинна була зважити...

— Я так і знала? Ви всі однакові. Всі дорослі — одне за одного стоять горою. Ви нас не чуєте. Як тільки до діла доходить, до вчинків — "треба було зважити, батьки не хотіли зла". У чужі записки лазити — це не зло? Ну, то я все зважила: щоденник спалила, відтепер ніколи й нічого записувати не буду, правди говорити не стану, що думаю — приховаю. І якщо сестрі все можна, то мені теж. Я взяла її путівочку, ініціали в нас однакові, записочку на столі лишила — і прибула сюди... І нехай вони там мастять собі голови, як каже мій тато, хай мастять і думають, як далі жити. А мені все ясно. Прояснилося. От!

Говорячи це, вона не дивилася на мене, а швидко взувала лижні черевики, похапцем натягала куртку, сердито відштовхуючи Фредку, котра крутилася в неї під ногами, де стояли лижі, й сказала мені:

— Бувайте. Піду трохи провітрюсь.

Справді, посваритися з цілим світом — неважко. А от помиритись....

Буття моє в пансіонаті щодень рухалося по одному колу, якого я зовсім не намірювалася розривати. "Ти приїхала сюди задля роботи, задля тиші й самотності, що дає змогу зосередитись,— умовляла я себе саму весь час.— У ту самотність і тишу увійшла чотирнадцятирічна дівчинка з химерною вдачею, чудними фантазіями та поважними життєвими клопотами. І це на краще",— погоджувалась я сама з собою у передвечірню пору котрогось із днів. Я сиділа все над тими ж паперами і

розмірковувала про необхідність зв'язків давнішого з нинішнім: порятований у ' війну театр жив для нинішніх дітей, маючи за собою минулий свій досвід. Зернятко в яблуці. Яблуня в зерняті. Шукаючи істину, знаходиш водночас і самого себе. Я не жалкувала за часом, котрий, здавалось, доки що марнувала на балачки з дитиною. Ці "балачки" повертали мене постійно до розмов про Курницького з Ксенею, Валею Віденко, з його учителькою.

— Пощастило вам,— запевняла мене Лариса Пилипівна під час першої зустрічі в театрі,— ви потрапили на роботу до театру, а не до школи. Ні, я не скаржусь, я люблю школу, але часом годі уявити, як буває скрутно. У мене в класі їх сорок... А серед тих сорока досить тільки одного такого Курницького. Він — як злий дух. Ви помітили, який у нього погляд?

Погляд справді зухвалий, навіть нелегко витримати. У тому погляді не було й краплі каяття, не було й натяку на те, що Курницький усвідомив свою провину. Я розуміла вчительку: шибеник, який ніколи не просив у неї вибачення хоча б для годиться. Ні, він навіть для годиться цього не робив.

— Педагоги в цій справі не прийшли до згоди,— говорила вчителька Курницького.— Одні переконують, ніби учитель зобов'язаний до усіх учнів однаково, рівно ставитись. Інші вважають, що це неможливо. Я теж так думаю. У мене в класі є хлопчик, якого я люблю більше, ніж інших. Діти це помічають, та я й не приховую. Останнім часом у нього сумні очі, а мені розпитатися ніколи, що сталося. Весь час забирає Курницький. Слово честі,—' нервує учителька й починає згадувати всі провини того шибеника, і самий перелік їх забирає чимало часу, бо хлопець з'їдить по перилах і ковзається, як по льоду, уздовж довгих шкільних коридорів, стріляє з рогатки у котів, потім приходять скаржитись їх власники. Курницький живе під самим парком, і в тому теж нема нічого доброго, бо хтось із школярів запевняв, наче Курницький визбирує порожні пляшки і здає їх у магазин. Правда, сам

хлопець твердить, що в парку ростуть печериці, вони й цікавлять його, а не якісь там пляшки. Та хіба можна вірити Курницькому?

— Не розумію, в чому причина його поведінки, докопатися не можу, — запевняла мене учителька все з тією ж милою усмішкою, котра обеззброювала, мабуть, усіх на світі, крім Курницького.

— Послухай,— казала мені Ксеня Бортяк,— я не можу собі вибачити. Я ходила до школи... Курницького, розумієш, виставили перед класом. Я ж так не хотіла, я не просила! Не можу собі простити, не так щось роблю, як слід. Не треба було виставляти його пепел класом. А я дозволила. Він боїться, а усмішка не сходить з губів, діти так злостиво: "Ще й сміється!"

Я надумала їм пояснити, що це не насміх, а самозахист, але ж і цього не слід було робити, малий на мене так зиркнув, наче я його зрадила, таємницю розкрила. Діти до нього недоброзичливі, а він не пояснив мені, чому... І чого б мав пояснювати, якщо я його зрадила, бо ж ніби спершу не дорікала, а потім перед клас виставила.

— А... а як його звати?

— Звати? Очкарик, Реп'ях...

— Я про ім'я питаю, а ти — прізвиська кажеш.

— Так вони ж його в класі на ім'я не кличуть,— ствердила й здивувалася Ксеня.— І що ж тепер з ним робити? Він не прийде на заняття гуртка, це вже певно. А в мене, знаєш, ще й чисто акторська зацікавленість: повторюю його рухи, інтонації, ніби готуюсь грати у виставі такого Курницького. Хоча,— з невеселим сміхом каже Ксеня,— куди мені вже до хлопчаків. Маю урок. Час переходити на "дорослі" ролі. Подала заяву на роль бабусі в "Червоній шапочці", мій Володька каже, що ніколи й не знатиме мене мамою. Досі я була для нього просто

Ксеня, а тепер стану — бабуся... Але жарти набік, що нам робити з нашим Курницьким?

Проблема з Курницьким має ще одну сторону, ще одну грань.

— Вчора ми з Любком знову світами мандрували. Міста він не знає як слід, зате двори й подвір'ячка дослідив, це вже достеменно!

— З яким Любком? — дивуюсь я, слухаючи Валю Біленко,— що це діється? Звичайно ж сидить, слухає, ледь-ледь кутиком уст ворухне, хитне головою, хмикне, то це вже ніби цілу промову виголосила. А тут раптом сама завітала до мого кабінету, розговорилася.

— Питаєш, з яким Любком? Ах, мені з голови вилетіло, що ви в нього імені не допиталися. Та з Курницьким же! Любко він, Любомир. То я й кажу: всі двори з ним у старому місті облазили. Він знає ходи й переходи, лази й перелази. Прохідні брами показав мені. Я в одному під'їзді на таку мозаїку натрапила, очей не відірвеш. Сьогодні Володі сказала. Він усе кинув, побіг дивитись.

Замовкла, щось там у торбинці почала шукати, мовчки витягла великий конверт, видобула з нього фотографії, віялом розгорнула, мовчки повела рукою: дивись! Я розглядала фотографії. Впізнавала й не впізнавала на них Курницького, ну, авжеж — Любка.

Ім'я в хлопця ніжне. Та хіба воно йому підходить? А може, таки підходить? Он він на фотографії — без окулярів. Регоче, так відверто й весело регоче, зовсім не та напівусмішка, що нею він прикриває свій страх чи нехіть і байдужість. Ні, то таки гарний, трохи пустотливий сміх, і очі в нього веселі, гарні. Невже Валя справді помітила в ньому відверту веселість, безтурботність і щирість? На іншому фото стоїть Любко Курницький і до чогось придивляється з такою зосередженою увагою, що не помічає об'єктива, націленого просто на нього. Камінь якийсь у мурі вивчає. Цікаво, що Валя йому про той камінь нарозповідала? Ну, а

це наріжний будинок вулиці Сіверської, кам'яні сходи, якими ось уже більше п'яти століть люди в браму вступають. Хлопчисько сидить на східцях і просто мені у вічі дивиться. Це — теж Курницький? І над цямринням старої криниці на околиці міста? Находились же вони тоді! Чи не раз ходили?

— Малий має в парку свого лебедя,— ніби виконуючи далі дуже нелегкий обов'язок, поволі вимовляла слова Валя.— Він його сам годує, а лебідь впізнає хлопця здалеку, гелгоче і...

— Валю, то ж гуси ґелґочуть, а лебеді ячать! У Курницького лебідь! А як-же рогатка? Він же котів з рогатки...

— Рогатка? Коти полювали на птахів. Зима торік була люта, синиці ледве цівкали, голуби ледве ворушились. До годівниць горлички літали. От він і стріляв.

— Віриш йому? Янгол він, по-твоєму?

— Не янгол. Нормальна дитина. Просто язиком не любить багато плескати.

— Мовчазний, тому хуліган, так?

— Ой, не треба! Краще я тобі розкажу, як він з лебедем заприятелював. Довга, правда, історія, та вже нехай. Якось посеред ночі від крику прокинувся, у вікно визирнув просто на вулицю. Вони в старому будинку живуть, на першому поверсі. На вікнах чудесні ажурні гратки. Бачить — дядько підпилий іде, під пахвою лебедя несе, як гуску. З озера потяг птаху бідолашну та й несе. Лебідь верещить чи як там? Люди у вікна видивились, зі сну ніхто не дочовпає. в чім річ. Дядько ж і сам, либонь, не тямить, що діється, сам того лебединого. крику боїться. Дядько от-от за ріг заверне. Уявляєш картину? Ніч, мляве світло ліхтарів, лебідь у п'яного під пахвою і регіт з вікон. Любко з вікна

вискочив, закричав, чи зарепетував,— як тобі більше підходить: "Віддайте, мій лебідь, ви вкрали!" І все.

Перевівши дух, Валя почала складати фотографії. Виглядала дуже збуджена, навіть знервована, здається, що образилась на мене,— тільки я відразу зрозуміти не могла за що.

— Гарненька історія. Лебедя пожалів — учительку не жаліє. Що ти на це скажеш?

— А що казати? Ти ж не віриш. Могла б і сама в нього запитати. Скажу тобі тільки, що спершу йому ця учителька страшенно сподобалась. Молода, усміхнена, говорить так лагідно, ти й сама чула, голос як у ведучої передачі "На добраніч, діти". Дуже вона йому подобалась.

— А потім перестала подобатись?

— Перестала. А тобі подобається?

— До чого тут мої симпатії?

— Добре, я інакше запитаю. Ти любила свою першу учительку?

— Я й досі її люблю. Ми з нею зустрічаємося часто, буває такий настрій, що тягне зайти, вона уміє людину вислухати, я це дуже ціную... Але до чого ти ведеш?

— Курницький теж любив свою першу вчительку, але ось його в четвертому класі Лариса Пилипівна стала питати: "Курницький, та чом же ти того й іншого не знаєш, та хто тебе вчив, голубчику?" Ну, він і подумав, що то не його ображають, а його стареньку вчительку, котра пішла на пенсію, і спало йому на думку сказати Ларисі Пилипівні, що його вчила добра й лагідна людина, і не можна їй нічим дорікати, бо її

весь клас дуже любив. Але клас Курницького не підтримав... Така була історія. А хочеш більше довідатись — питай Курницького, ти ж педагог, не я.

"Ет, який з мене педагог? Не за своє діло взялася, не мені з дітьми працювати,— картала я сама себе, і як же страшенно втішилася, коли із редакції отримала замовлення на статтю про театр! — Звичайно, ось де моя справжня робота, театр — ось моя проблема, а вихованням дітей нехай займається школа, моя ж справа вивчати їхню реакцію на вистави, виявляти, що їм дає театральне мистецтво",— ось так переконувала я себе — і не вірила собі.

Але це відбулося вже трохи пізніше, а тоді, в розмові з Валею, я намагалась не виглядати переможеною, осооомленою, я ще дозволила собі на таке за-питаннячко:

— Коли ти вже так багато знаєш, знаменитий детективе, коли тобі пощастило стільки вивідати у Курницького і навіть довідатись, як його звати, то чи не скажеш мені, чом він стріляв у театрі з рогатки?

— Пишеш соціологічне дослідження? — розгнівалась зовсім справедливо Валя.— Сама думай. Сто варіантів є. Може, на злість Ларисі Пилипівні й собі самому. Може, праведників тихеньких не терпить. Або й просто, як наші предки казали, лихий попутав, чорт під руку штовхнув, дідько напоумив, не туди влучив, та й годі. Що тобі більше подобається?

Тиха, спокійна моя товаришка Валя тепер, здається, готова була навіть кулаками захищати свого Любка Курницького. Вибачати й не гніватись — Ксеня Бортяк мала таке право, адже це її образив Курницький. Але Валя?

— Хм,— здвигнула плечима Валя, наче від Курницького цей жест перейняла,— а я думала — ти зрадієш, коли побачиш, що він зовсім не лихий. Яв них удома була, мама й тато в нього добрі, лагідні, в таких не

може бути злої дитини, вони його очима на світ дивляться. А ти розлютилась, що схема твоя полетіла. Вибачай, нічим —допомогти не можу.

Авжеж, полетіла схема. І якраз кінця історії з Кур-ницьким, ні, не кінця, власне, а от цієї найголовнішої частини, я не встигла розповісти Ромі. Чи, — якщо самій собі признатися,— не наважилася. Адже ця дівчинка також ламала всякі схеми.

Я розповідала, збиваючись на дрібниці, замість того щоб вести мову про найголовніше. Про те, що людина вміщає у собі всесвіт, хоч якою малюсінькою здається, хоч яким дрібним зернятком лежить у яб-луці всесвіту.

10

Лісовика насправді звали Олексієм, або ж Олешком. Він виріс у сім'ї лісничого, тому так знав, любив і розумів ліс. І мав хлопець ще одне захоплення: він зайнявся дельтапланеризмом. І була це не просто проба сил, не тимчасове, для похвальби перед ровесниками, заняття, а якраз те, без чого життя не уявляв. Олешко увірував, що це в нього назавжди — і ліс, і дельтаплани... Чотири дюралеві трубки, троси-розтяж-ки, дерев'яні гнучкі рейки, заховані в тонкій матерії. Олешко де міг збирав креслення, витинав з газет і журналів статті про дельтаплани. Давав їх читати Ромі, коли вона приїздила в гори. Одна така стаття була про те, що десь на Волзі, під Горьким, сімдесятирічний дідуган з довгою сивою, розвихреною на волзьких вітрах бородою (як у Льва Толстого!) піднявся на дельтаплані в повітря, а дельтаплан той змайстрував власноручно. То й чом же він, Олешко, не здатний утнути такий же апарат і піднятися на ньому над горами? Він творив те диво потай від усіх, крім Роми.

Чужа таємниця — таємниця подвійна. Зі своєю власною чини що хочеш, твоя таємниця — твій клопіт; а чужу — бережи. От Рома і берегла. Олешка знала віддавна, батьки їхні товаришували, разом

учились колись, зустрічались, коли Ромин тато приїздив у гори. Олешко вірив Ромі, як самому собі не годен був вірити. Тільки їй міг розповідати, як воно, мабуть, гарно — злетіти в небо, відчути себе крилатим. Олешко так і казав: крилатим зробитися, подивитись на гори з неба в польоті. Сам собі такого в думці не вимовляв, просто робив дельтаплан, діставав деталі для задуманого апарата, а вголос мріяв тоді, коли бачився з дівчиною: що там літак! В літаку нема відчуття польоту, не обвіває тебе вітер, ти там залежний від пілота, від напису "пристебнути ремені", від стюардеси, котра подає тобі водичку. І бачився світ з літака обмежений, відособлений металевими стінами. Олешко хотів триматися у повітрі на власних крилах.

Влітку усе було готове. Напнуто прозоро-блакитні, як у гірської бабки, крила; крізь них виднілося небо, коли вони круто натягувалися, і тугі торочки мали надійно утримувати відважного Олешка, коли він зійде на гору Тростян і злетить звідти над Карпатами.

Окрім лісу та мрії піднятись над Карпатами була в хлопця ще й третя надійна прив'язаність: дружба з Ромою. Напередодні свого польоту хлопець признався їй, що ніколи в житті не дружитиме з іншою дівчинкою, а Рома на доказ тих слів стала просити, аби він їй першій дозволив піднятися на дельтаплані. Річ ясна, хлопець не погодився. І тоді Рома заявила, що дружба назавжди, на все життя — справа дуже непевна, крихка й ненадійна, ще ненадійніша, ніж крила невипробуваного дельтаплана. Принаймні вона, Рома, в щось подібне не вірить і обіцяти Олешкові довічної вірності не збирається.

Олешко, й без того смаглявий та ще й засмалений сонцем, при тих словах почервонів, а очі його стали світлі, навіть прозорі. Хлопець одягнув на себе голубий шолом, узяв нелегке спорядження, котре вони мали нести на Тростян, подивився Ромі в очі. Він ніколи не відвертав погляду, коли з кимось говорив, тож подивився, як завжди, на Рому й сказав:

— Не йди за мною. Не хочу тебе бачити відтепер. Ніколи.

Було те "ніколи" в Олешка таке, що мало тривати довше, ніж його власне життя. Його вже не обходило, відвела погляд Рома чи ні. Йде вона за ним чи зостається. Він її не бачив.

Рома, звичайно, пішла. Вона не могла залишити його самого.

Крадькома тягнулася дівчинка слідом за хлопцем на гору, і він напевно знав, що йде, напевно чув її кроки, та жодного разу не озирнувся, наче Рома назавше зникла з його життя, а може, й не існувала ніколи.

Вона піднялася на гору.й пантрувала,— знову ж таки здаля, ховаючись,— як він ладнається злетіти, як напинаються над ним голубі крила, як майорить крихітний червоненький клаптик матерії, що її за всіма правилами Олешко прив'язав до перекладини перед очима. Рух клаптика матерії мав засвідчувати, що вітер упіймано, що можна летіти. Однак Олешко того разу не злетів. І дівчинка виявилася свідком його невдачі, що для Олешка через те обернулася нестерпною ганьбою. Якби ж то друг бачив біду його, то нехай, а то ж — зрадливець! Рома навіть підійти не сміла, не наважилася глянути уперше, відколи були знайомі.

Додому з Тростяна Олешко подався сам. Рома, немов караючи себе, зосталася. І знову, наче собі на злість (чи й Олешкові) діждалася, поки сонце зверне до заходу. Тоді рушила вділ, вернувшись до пансіонату смерком. Прийшовши, випитувала, ніяковіючи, в сестри й батька, чи ніхто її не шукав, але ні, ніхто; чого б її хто шукав, батько давав їй волю й не турбувався, що дівчинка десь затрималася. Олешко не міг би заблукати в горах, а Рома завжди ходила тільки з ним, батько про це знав. Та хто б її мав шукати? Зрештою, інакше й бути не могло. Олешкову натуру вона добре знала.

Насправді вона свято вірила у довічну дружбу, і кращого приятеля, ніж Олешко, в неї ніколи не було й не буде, і знати вона нікого не хоче, крім Олешка, хоч розуміє, що він і не озирнеться їй услід, якби вона й

потрапила йому на очі. Сказала ж вона Олешкові оті дурні слова тільки тому, що хотіла полетіти на дельтаплані. Не просто першою, а тільки замість Олешка.

Бо якби мало статися якесь лихо (хто ж від нього запевниться, коли злітає вперше над горами на власних крилах?) — то нехай би з нею скоїлося, а не з Олешком. Тому таке й наговорила. От і все.

Ну, а потім сестриця дорогоцінна дозволила собі прочитати про все це, записане в щоденнику, переказала батькам, а батьки, як і Олешко, чомусь зрозуміли все не так, як було насправді. Замість того, щоб висварити Рому за те, що вона в скрутний момент так по-дурному повелася з товаришем, вони дорікали, що потай ходила на Тростян, нікому не розповіла про Олешків замір летіти і взагалі дозволила собі розмірковувати про такі справи, як довічна дружба між хлопцем і дівчинкою.

— Ти собі уявляєш, що було б, якби він піднявся? — жахалась дуже нелогічно мама, бо "було б" тільки тоді, якби він упав. А піднятись!? Якби він тоді піднявся, може, й сварка їхня досі б минулася? Та він же, мабуть, і піднявся, не тоді, так пізніше він напевно доп'яв свого. Рома вірила, що доп'яв. Вона раділа й заздрила водночас, як це, напевно, радісно летіти над горами, над лісом, котрий унизу мав би бути зелено-сірим, з цятками жовтих листочків, і річка ніби нахильці,— як не виллється з берегів,— мусила б яскраво блискотіти, а що ж вітер? Вітер і крила хлопець напевно відчував, як власні руки, бо інакше не варто й підніматися. Подолати простір вистачить і літака, а от самому, самому летіти!

Тепер вона ніколи не почує від Олешка, не довідається, як воно там є, коли ти в небі, з хмарами, як птах. Найчудніше було, що ні вона, ні Олешко нікому й слова не зронили про ту спробу злетіти на дельтаплані, ніхто про те й не знав, а от же відразу розійшлася селом легенда, наче хтось бачив у небі крилатого хлопчика, якраз над Тростяном. Може, так

буває, що чиясь мрія для людей стає явою? Чи то таки Олешко наступного дня знову спробував злетіти?

Відколи сестра, встромивши свого носа в Ромині справи, прочитала запис у щоденнику, Рома й словом ні до кого не обзивалася вдома. Спалила щоденник і, як затялась, мовчала. Хіба ж вона не має рації в усій цій історії?

...Знову кінчався зимовий день, сутеніло, і сутінки знову пахли далеким лісом, простором, снігом. Десь під льодом тихенько дрімала в річці риба, про яку все знала дівчинка Рома. Схожа на музиканта в концертному вбранні, сплеснула в польоті крилами сорока.

Під гору поволеньки дибали коні, впряжені у сани. Вони звідкись добувалися до пансіонату, певно, привезли нам щось незвичайне. Вгорі, за легкими, але непрозорими хмарами, дрімали зорі, як риба під льодом-. А чом би зіркам не здрімнути хвильку, поки хмари затуляють їх від людського ока?

День кінчається, сутеніє, а де те дівча із слаломними лижами та Фредкою? На найближчій горі, де прокладена вже добре знайома мені лижня, їх не було, я щойно звідти. "Спортивні" хлопці, промоклі й роз-червонілі, поняття не мали, де Рома. Чи треба вже бити на сполох, а чи ще зачекати? Колись, у таке саме надвечір'я, я чула слабкий людський голос над горами, котрий надсадно і ніби без надії кликав когось, а відповідала голосу лише глухувата луна. Мені зробилося моторошно, я задумала собі: от ще тричі обійду довкола будинку, а вже тоді... Що тоді — я не знала. Здавалося, якщо я комусь скажу, що терміново треба вирушати на пошуки дівчинки з собакою, то тим самим накличу справжнє лихо.

Обходячи доокруж будинку, я міркувала над усім тим, про що ми з Ромою говорили, про Курницького, Лісовика, про Валю Біленко, Ксеню Бортяк і Роми-них рідних. Ось ніби щойно вона танцювала під шалену

музику з двома своїми однолітками, а потім читала про Наполеона й питала, чи не хочу я стати знаменитою, а ще скаржилася, ніби стає відбитком інших людей, ніби вона — не сама по собі, а звичайне дзеркало. Смішне дівчисько! Якщо вона не вигадує і справді така чутлива, то має дивний дар від природи.

— Мої тато й мама ніколи між собою не сваряться,— сказала мені Рома.— Принаймні я цього не чую, а це вже добре, правда? І в школу не бігають без потреби, хіба лиш на збори, й оцінок не випрошують, то це вже благословення неба, а не батьки, правда? От тільки з Олешком нічого не зрозуміли, це для них недоступне, на жаль... А так — цілком нормальні батьки.

Авжеж, цілком нормальні. Піднімаючись у тривозі до своєї кімнати, щоб переконатися ще раз, що Роми там нема, я побачила біля дверей високу жінку в елегантному кожушку, з примруженими й ледь лукавими, хоча й невеселими сірими очима. Я вмент зрозуміла, хто це.

Намагаючись не виказати своєї тривоги, я підійшла ближче.

— Добрий день! Я, мабуть, до вас,— озвалась жінка схожим на Ромин голосом, остаточно впевнивши мене у здогадці.— Черговий сказав, що моя мала отаборилась у вас.

— Отаборилась,— охоче визнала я й відразу, аби мати ні про що не розпитувала й не вибачалась за Ромине вторгнення до мене, додала: —З моєї власної охоти. Нам удвох тепліше було й затишніше. Ми тепер справжні друзі... Прошу до нашого вігваму.

"Вігвам!" Мене ще стало на жарти? А що я скажу, коли вона почне розпитувати про дочку, де вона зараз?

Вона не питала. Ми говорили про інше.

— Дитячі вибрики, правда? — ніби чекала підтвердження мати, поки ми сиділи біля столу, на якому лежали і списані, й чисті аркушики паперу. До лиха з тою статтею! Де тиняється дівчисько?

— Вона вам, мабуть, усе оповіла... Хоча —дівчинка химерна, замкнена і з фантазіями, могла й навигадувати, могла й правду сказати. Вибрики, правда?

— Вибрики?

Курницький мені допоміг відповісти на запитання. Саме цей нестерпний хлопчисько допоміг мені зараз. Якщо я не зуміла зрозуміти його, то тут уже не мала права помилятись.

— Ні, не вибрики. Це в неї характер. Вона вже має свої принципи, свій погляд на світ. Власну позицію має.

— Принципи? Позицію? — дивується Ромина мама.— Але ж їй тільки чотирнадцять років!

Мати все ще не питає, де Рома. Звичайно, вона рада можливості поговорити про дочку зі мною, я їй кажу, що працюю педагогом. У театрі. "Це вже зовсім цікаво",— сміється Ромина мати, а я знервовано мну списаний аркуш — до біса з писанням, де дитина? Зараз треба буде сказати... Я встала й підійшла до вікна, подивитися вниз на дорогу. У смузі світла, що сипалося з ліхтаря безліччю мерехтливих сніжинок, стояла Рома. Звівши голову вгору, дівчинка наче шукала десь далеко, аж у небі, джерело того непевного світла. Обличчя її, здавалось, пливло в мерехтінні сніжинок і виглядало зоддалік тихим, задуманим, примиреним з усім на світі. Розтуливши уста, вона, мабуть, упіймала сніжинку й усміхнулась, не відаючи, що я за нею спостерігаю. Фреда стояла обіч смирно й теж примирено. Лижі були оперті об ліхтарний стовп. Мабуть, я ту картину пам'ятатиму все життя.

— Мамо! — видихнула Рома, ставши на порозі нашої кімнати, до якої ми обидві звикли, де ми обжилися за кілька днів, проведених тут разом. В кутку потекли калюжкою Ромині лижі, які вона не занесла до боксу, вузького й темного, мов потайний закапелок на чарівному кораблі. Лежала на ліжку книга про Наполеона, не прочитана ще й до половини, висіла на відхиленій віконниці довга фіолетова стрічка, якою Рома стягувала свою русяву кіску, коли танцювала з хлопцями, і під вікном стояла Фредина миска, з якої ми поїли собаку молоком. Мудрий і добрий королівський пудель, мабуть, відчув настрій своєї господині й раніше од неї втямив, що треба робити. Випередивши Рому, він кинувся до її матері. Тут я вперше почула, як Фреда по-щенячому повискує, подзявкує, подає басовитий голос, наче звичайнісінький хатній пес.

— Бачиш,— враз набурмосилась Рома,— бачиш, я казала, що Фредка любить тебе більше, ніж мене.

Пудель і далі шаленіє, а власниця його встигла вгамувати свої почуття, згадавши, що перебуває в стані "холодної війни" з усім світом, вона вдає, наче приїзд матері її не здивував, не втішив, хоче виглядати байдужою, але голос не підкоряється їй, коли дівчинка звертається до матері. Голос зраджує її. Уже з першої фрази я відчуваю: мала страшенно рада матері.

— Ну, як ви, тут про все переговорили? Мама й вас, звичайно, натроюдила проти мене, хіба ні? Зухвале дівчисько, котре робить, що забагне... що заманеться, так? Врешті, я ж залишила вдома записку, чого ти примчала? Чого прибула? Не пошкодувала дорогоцінного вихідного!

Враз їй забракло зухвальства, вона ніби зламалася, підкорилась, звела руки, й закинула їх матері на шию, і втупила обличчя в материне плече:

— А взагалі, то могла б і раніше приїхати. Прилетіти, прибігти! Кайся! Чуєш! При свідках.

— Уже розкаялась,— засміялась мати, сміх її наче знову все поламав, знищив Ромину готовність до примирення з цілим світом, до всепрощаючої доброти, до цілого світу, з котрим вона ось щойно почала знову налагоджувати контакт після відречення й непорозумінь.

— Чого ти смієшся? Тобі весело? Думаєш, я забула? Забула, так? Пробачила своїй дорогоцінній сестричці, котра нюшкує, нишпорить по чужих записниках? Ніколи в житті цього їй не забуду! Додому хочеш мене забрати? А ось я візьму й не поїду,— одним духом проговорила Рома.— Нікуди не поїду! З місця не зрушу!

В інтернат піду! А чом би й ні? — наче сама до себе вже промовила й гірко скривила уста:—Жаль тільки — Фредку доведеться залишити. Напризволяще.

— Ромко, дитино, що ти вигадуєш? Ти думаєш, що ти говориш? — мало не з розпачем запитала мати, видно, вона добре знала свою дочку.

Я не мала права зоставатися при їхній розмові. Мусила вийти. Залишивши їх наодинці. Те, що я думаю й відчуваю, ніяк не повинно впливати на їх стосунки. Я ж таки чужа. Мого педагогічного досвіду вистачило, щоб здогадатися про це.

Йшла я тою дорогою, котрою ми вибиралися недавно до Лісовикового дерева. Верталася уже поволі додому, бо трохи змерзла та й темно було. Почувалася самотньою, при мені були тільки мої міркування знову про обох цих дітей, Рому й Курницького, я думала також і про театр, який так чи інакше мусив бути присутній при мені, бо куди я від нього дінусь? Театр я справді любила, але не так саме дійство, як тих людей, котрі його творили, і тих, котрі приймали їх мистецтво. Це я тепер остаточно зрозуміла.

Тихенько постукавши у двері, я зайшла до нашої з Ромою кімнати. Дівчинка стояла біля вікна, потираючи щоку, однак сльози не зуміла приховати. Плакала, звичайно, бо очі мала підпухлі й ніс червоний, як з морозу, стояла біля вікна вже одягнена, у тих своїх величезних чоботиськах, з торбою і з шапочкою в руці. Обоє з матір'ю чекали, очевидно, на мене, хотіли попрощатись — був ще один вечірній поїзд, яким вони могли поїхати додому. Мені стало сумно, ніби я справді зустрілася з своєю сестричкою, і от доводиться розлучатись.

— Ми їдемо,— повідомила Рома, погладжуючи Фредку.— їдемо, а як же інакше. Мама хоч кого при-колише. Навіть мене. Ви не гніваєтесь?

— Ну, це ще треба перевірити,— невесело й серйозно кинула мама.— Не знати, хто кого приколисує. Ось наша адреса. І номер телефону. Раді будемо, якщо обізветесь,— сказала вона до мене.

— Обізвусь,— пообіцяла я.— Щасливої дороги. Ми спустилися до холу, а потім вийшли і за поріг

пансіонату.

На дорозі Рома трохи сором'язливо обняла мене, а потім враз притулилась тісніше й на мить завмерла.

— Я на Тростян ходила. Я мусила. Ви не гніваєтесь? — гаряче дихнула мені в вухо й прудко кинулась наздоганяти матір. Вони подалися до шосе, я зоста-

лась стояти під вхідними дверима. І тут Фредка заметушилась, засмикалась, рвонулась назад, до мене, і запитливо зазирнула в очі, замиготів її куценький хвостик. Рома з матір'ю спинились, пес кинувся до них, а потому знов до мене, і було в тому роздвоєнні щось тривожне й сумне, а водночас таке зворушливе й несподіване для мене, що я мало не розрюмсалась, як дівчисько.

— Йди, Фредко, йди до Роми, я залишаюся тут.

Вона зрозуміла й пішла. Наздогнала дівчинку й уже ступала поряд з нею, мабуть, як завжди високо піднімаючи тонкі лапки, що померзли у снігу, але я бачила вже тільки їхні темні силуети, що поволі розпливалися у чорноті зимового вечора. Може, Фредка подумала, що я їх зреклася, але ж це було зовсім не так.

Тепер я мала досить часу, щоб по-справжньому зосередитись і взятися до роботи.

Адресу й номер телефону Роми я старанно й виразними літерами перенесла до свого записничка, а потім взялася читати забутого "Наполеона". Тільки ж забула вона його зумисне. У книжку був укладений недбало роздертий навпіл аркуш мого ж таки білого паперу, і було там кривувато написано: "Здається, я знаю, кому ви можете розповісти все до, кінця про свого дорогоцінного Курницького. Пошукайте Лісовика. Знайдіть його обов'язково, це зовсім не важко, після школи він завжди заходить до книжкового магазину й переглядає книги про. ліс. Ви впізнаєте його, але не кажіть, що знаєте мене. Він зрозуміє, чому Курницький стріляв, і скаже Вам. І все. Фініш. Ніяких сентиментів. Рома".

І ще дописала на звороті: "Можна, я прийду до Вас? Ні, не радійте, не в театр,— просто до Вас? Знаєте, про що ми сперечались із тими хлопцями? Я їх переконувала, що з Вами можна говорити по-людському, а вони казали, що дорослі — це все одно дорослі, і нічого їм не поясниш. Фреда Вам кланяється".

Під запискою стояла вчорашня дата. Вона таки сама, ще вчора, вирішила повернутись додому. Я подумала, що статтю навряд чи допишу, адже мусила знайти Лісовика. Бодай для того, щоб узнати, чому ж таки Курницький стріляв.